चांदोबा

मे १९६८

मराठे यांनी इंग्रजांशी एक संधी करून घेतली. त्यानंतर म्हैसूरचे तिसरे युद्ध झाले.

दोन वर्षे हे युद्ध चालू होते. वस्तुतः तीन युद्धे झाली. पहिल्या युद्धात टिपूने इंग्रजां पेक्षा जास्त चातुर्य दाखविले. म्हणून दुसऱ्या युद्धाच्या वेळी कॉर्नवॉलीस याने युद्धाची सूत्रे स्वतःच्या हाती घेतली. त्याने वेल्लूर व आंबूर मार्गे कूच करीत २१ मार्च ११९१ या रोजी बंगलूरला वेढा दिला व ते काबीज करून १३ मे रोजी तो अरिकेला येथे पोचला. हे स्थान टिपूची राजधानी श्रीरंग-पट्टण पासून नऊ मैल पूर्वेला होते. या युद्धात देखील टिपूने अपूर्व चातुर्य व पराक्रम दाखविला.

नंतर टिपूने ३ नोव्हेंबरला कोइंबतूर काबीज केले. परंतु त्याच्या राजधानीच्या वाटेवरचे डोंगरी किल्ले कॉर्नवॉलीस याने मुंबईच्या सैन्याच्या मदतीने सर करण्यासाठी वेढा दिला आणि ५ फेब्रुवारी १७९२ या रोजी खुद्द श्रीरंगपट्टणलाच वेढा दिला.

टिपूने राजकारणी धोरण दाखवून स्वतःचे रक्षण करून घेतले. परंतु इंग्रजांशी सतत युद्ध करीत राहाल्याने फायदा नाही हे पण त्याने ओळखले. म्हणून १७९२च्या मार्च महिन्यांत श्रीरंगपट्टण येथें तह झाला. या तहाअन्वये टिपूला आपले अर्धे राज्य सोडून द्यावे लागले. कृष्णा नदीच्या काठा पासून पेन्नार नदीपलीकडचा प्रदेश निजामाला व दुसरा प्रदेश मराठ्यांना द्यावा लागला. अशा तऱ्हेने मराठ्यांचे राज्य तुंगभद्रा नदीला येऊन भिडले. मलबार, कुर्ग राजांवर अधिकार, दिंडुगल व आजूबाजूचा प्रदेश आणि नुकसान भरपाई ३० लाख सुवर्णमुद्रा इंग्रजांच्या वांट्याला आले.

कर्णार्जुनांची जन्मकथा

देवांचा प्रमुख दक्ष प्रजापती याने एकदा महायज्ञ करण्याचा संकल्प केला. त्याने, ब्रह्मा, विष्णु, महेश, गंधर्व, किन्नर आदि-कांस निमंत्रणे पाठविली. यज्ञशाळेत देव आणि नारदादि मुनि हजर होते.

यज्ञ सुरू होण्यापूर्वी, त्रिमूर्तीं पैकी कोणाला तरी आधिपत्य द्यावयाचे होते; पण कोणाला द्यावयाचे हा प्रश्न उभा होता. कारण ब्रह्मदेव साक्षात सृष्टिकर्ताच; विष्णु सर्व शक्तिमान व सर्वांत चतुर; शंकर हा फार उदार पण महाक्रोधी. तिघांपैकी कोणाला ही आधिपत्य दिले तर इतरांना राग येणार. तेव्हां या संकटांतून काही मार्ग काढून द्यायला दक्ष प्रजापतीने नारदाला एका बाजूला बोलावून विचारले.

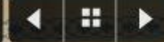
नारद दक्षाला म्हणाला—" तुला कशाला ही भानगड. तू तांबूल म्हणजे विडा नेऊन तिघांसमोर ठेव आणि त्यांनाच म्हण—'त्यांच्या पैकी कोणी ही आधिपत्य स्वीकारून विडा उचलावा."

दक्षाने तसेच केले. त्रिमूर्तींनी परस्परांकडे पाहिले. ब्रह्मदेवाने कोणाला आधिपत्य देण्याची गरजच काय, असे सांगून आपले अंग काढून घेतले. विष्णु व महेश दोघांनी परस्परांकडे दुसऱ्याच्या मनातला हेतू ओळखण्यासाठी पाहिले. कारण दोघांना वाटत होते की दुसऱ्याने नकार दिला की आपण विडा उचलावा.

शेवटी विष्णूने हिंमत करून विडा उचल-लाच. आपल्याला विचारल्या शिवाय विष्णूने विडा उचलेला पाहून शंकराला राग आला.

त्या रागाच्या भरात शंकराने आपले त्रिशूल उचलून जमिनीत रोवले. त्यामुळे पृथ्वीतून एक भयंकर रूप धारण करून एक महाकाय पुरुष प्रकट झाला. त्याच्या देहावर सात कवचे, कर्णकुंडल व धनुष्य-बाण होते.

शंकराने त्या महाकाय पुरुषाला आशीर्वाद दिला व विष्णूकडे बोट दाखवून "त्याचा समाचार घे!" असे सांगितले. त्यानंतर शंकर कैलास लोकी निघून गेला. त्या महाबाहूने रौद्ररूप धारण करून विष्णूवर हल्ला केला. विष्णु घाबरून पळू लागला. त्या शिवशक्तीने त्याचा पाठलाग सुरू केला.

दोघे पळत पळत एका मैदानात पोचले. तेथे विष्णूने महाशक्तीवर व त्याने विष्णूवर शरवृष्टी सुरू केली. विष्णूच्या बाणाचा त्या महाशक्तीच्या देहावर काही परिणाम होत नव्हता. कारण त्याच्या देहावर सात कवचे होती. परंतु महाकायाचे बाण विष्णूला लागत. त्याचे शरीर क्षत विक्षत झाले व रक्ताची धार वाहू लागली.

विष्णू चतुर होताच. म्हणून तो विचार करू लागला की या संकटातून सोडवणूक कशी करून घ्यायची? शंकराची शक्ति शंकराहून जास्त शक्तिशाली कशी काय झाली. ती तर मातीतून जन्मली आहे. त्या शक्तीचा नाश करण्यासाठी मातीतूनच दुसरी शक्ति निर्मिली पाहिजे.

असा विचार करून विष्णूने त्याच्या रक्ताने भिजलेली थोडी माती उचलून एक लहान बाहुली तयार केली व तिच्यात प्राण ओतला. ती विष्णूची शक्ति धनुष्य बाण घेऊन शिवाने निर्मिलेल्या महाशक्तीसमोर उभी राहली. दोन्ही शक्तींचे परस्परांशी घोर युद्ध झाले.

विष्णूच्या शक्तीच्या प्रत्येक बाणाने शिवशक्तीचे एकेक कवच तुटून खाली पडले. सहा बाणांच्या आघाताने सहा कवचे तुटून खाली पडली. आता शिव-शक्तीच्या शरिरावर एकच एक कवच उरले. तेव्हां त्या पुरुषाने मैदानांतून पाय काढला आणि सूर्याकडे जाऊन सूर्यमंडळात आश्रय मागितला. शरणागताला आश्रय देणे सत्पुरुषाचे लक्षण आहे. म्हणून शिवशक्तीला सूर्याने आश्रय दिला.

इतक्यात शिवशक्तीचा पाठलाग करीत विष्णू सूर्यमंडलापर्यंत आला व शिवशक्तीला मंडळाबाहेर काढून टाकायला त्याने सूर्याला सांगितले.

तेव्हां सूर्याला कळले की विष्णूच्या कोपाला भिऊन शिवशक्तीने सूर्यमंडळात आश्रय मागितला होता. म्हणून सूर्याने कापऱ्या हातांनी नमस्कार करून विष्णूची क्षमा मागितली व म्हणाला–"प्रभो! तुझा कोप झाल्याने हा पळून माझ्या आश्रयाला धावला आहे हे मला माहीत नव्हते. म्हणून मी त्याला अभयदान दिले. मी त्याला सोडून दिले तर मला कायमचा एक कलंक लागेल. म्हणून आपणच आम्हा दोघांची लाज राखण्यास काही तरी उपाय सुचवावा.

विष्णु थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"ठीक, तसेच काही तरी करू या. तू शिवशक्तीला आपल्या जवळच ठेवून घे. पुढे द्वापर युगात महाभारत युद्ध होईल. त्यात धृतराष्ट्र व पांडु या दोघां भावांच्या मुलांचे आपसांत युद्ध होईल. पांडूची बायको कुंती कन्या असतानाच तुझी परीक्षा घेण्यासाठी तुझ्या जवळ वर मागील. तेव्हां तू ही शिवशक्ती पुत्ररूपाने तिला दे." असे सांगून विष्णू निघून गेला.

त्यानंतर विष्णु आपली शक्ती घेऊन इंद्राकडे गेला आणि म्हणाला–"देवेन्द्रा! ही विष्णुशक्ति आहे. तू आपल्या जवळ ही ठेव. पुढे द्वापर युगात कुंती पुत्रप्राप्तीचा वर मागील तेव्हां तू ही शक्ति तिला दे."

सूर्य व इंद्र दोघांनी विष्णूच्या आज्ञेप्रमाणें कुंतीला पुत्ररूपे शिवशक्ति व विष्णुशक्ति दिली आणि अनुक्रमे कर्ण व अर्जुन जन्मले. पुढे विष्णूनेच द्वापर युगांत कृष्णावतार घेऊन महाभारत युद्धात अर्जुनाला सहाय्य करून कर्णाचा वध करविला व अशा तऱ्हेने शिवशक्तीचे निर्मूलन झाले.

पडकें देऊळ

[३]

[जिवाजी बरोबर सर्व गावकरी पुन्हा शबरांच्या वस्तीत आले. विक्रमकेसरीने जिवाजीला ताडपत्रांची पिशवी दाखवून त्याचे आजोबा पुन्हा ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात गेले असल्याचे सांगितले. जिवाजीने ती पिशवी आणायला सांगितले. त्याच वेळी एक विचित्र आकृतीचा मनुष्य एकाएकी प्रगट झाला. सर्व चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले.—पुढे]

तो भयंकर आकृतीचा मनुष्य एकेक पाऊल पुढे टाकीत जिवाजीजवळ आला व म्हणाला–"तुम्हांला स्वतःवर आपले मरण ओढवून घ्यावयाचे नसेल तर ती पिशवी मला द्या. मी गेली एक हजार वर्षे त्या पडक्या देवळाचा पुजारी आहे. ते पाहण्यासाठी जो कोणी ब्रह्मपुत्रा नदीच्या खोऱ्याकडे गेला तो जिवंत परतला नाही." असे म्हणत त्याने पिशवीसाठी हात पुढे केला.

जिवाजी प्रथम घाबरला, पण थोड्या वेळाने स्वतःला सावरून व डोळे वटारून करड्या आवाजात म्हणाला–"घरी आलेल्या पाहुण्याचा, मग तो आगांतुक असला व तोंडाला येईल ते बोलत असला तरी त्याच्याशी सद्व्यवहारच करतात. म्हणून

तू आलास तसा परत निघून जा. नाहीतर जे होईल त्याला तूच जबाबदार!"

"बरे तर जातो. पण जातांना बजावून सांगून ठेवतो की तू पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याला अजून ओळखले नाहीस. या आपमानाचा परिणाम तुला भोगावा लागेल. या पिशवीत जे कागतपत्र आहेत ते तुझ्या व विक्रमकेसरीच्या नाशाला कारण होतील." असे म्हणत तो भयंकर आकृतीचा मनुष्य दाराबाहेर गेला व अदृश्य झाला.

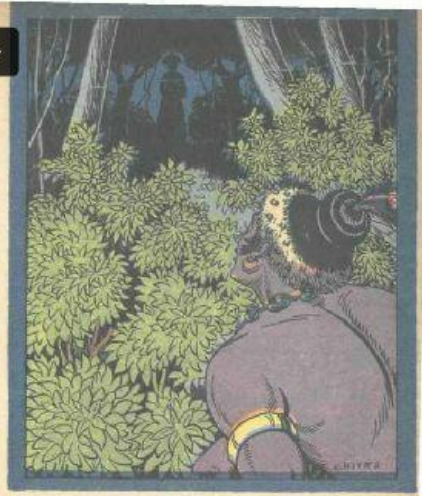
त्याने दार केव्हा उघडले व केव्हा बंद केले हे कोणाला कळले नाही. शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी चटकन पुढे होऊन दार उघडले. पण बाहेर काळोख होता. घराच्या सभोवती जे कुंपण होते त्याच्या चारी बाजूला चार शबर पाहरेकरी पाहरा देत होते. शिखीमुखने जवळ जाऊन त्यांना विचारले—"भुतासारखी लांब व काळे कपडे-वाला इकडून कुठे गेला!"

"काळे कपडेवाला! असा कोणी मनुष्य नाही आला बुवा या बाजूला." चकित होऊन पाहारेकरी म्हणाले. इतक्यात काळे कुत्रे भुंकत तलावाकडे पळू लागले. विक्रमकेसरी व शिखीमुख दोघांनी विचार करण्यात जास्त वेळ न घालवता त्या दिशेने त्याचा पाठलाग सुरू केला.

दोघे तलावाजवळ पोचले तेव्हां त्यांना तलावात काहीतरी मोठी वस्तु पडल्याचा आवाज ऐकू आला. सरोवराच्या चारी बाजूला दाट झाडीच्या आड सावली सारख्या मनुष्य-आकृती फिरत असलेल्या त्यांना दिसल्या. विक्रमकेसरी हळूच म्हणाला—"शिखीमुख! जंगलात माझ्यावर एकाएकी हल्ला कर-णाऱ्यांचा पुढारी हा विचित्र व भयंकर आकृतीचा मनुष्यच असावा असा मला संशय येत आहे त्याला किंवा त्याच्या अनुयायांपैकी कोणा एकाला धरले तर त्या भयंकर माणसाचे गूढ कळण्याची शक्यता आहे."

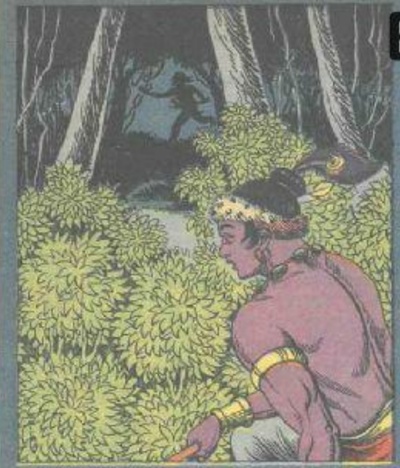
"ठीक, तर मग आपण दोघे एकाच बाजूला न जाता दोन दिशांनी जाऊ या." असे म्हणत शिखीमुख डाव्या बाजूने व विक्रमकेसरी उजव्या बाजूने निघाले.

दाट झाडीच्या आडून शिखीमुखला त्यांचे बोलणे व वाळलेल्या पानांवर त्यांच्या पावलांचा आवाज ऐकू येत होता. दूर त्याचा तांबडा कुत्रा भुंकत होता. त्याने विचार केला, त्या बाजून त्या सर्वांचा पुढारी पुढे जात असावा कुत्र्याला बोलावले तर त्याला मदत मिळेल. पण चोरांना कोणीतरी पाठलाग करीत असल्याचे कळेल. गाव-कऱ्यांना पहिल्यानेच कळविले असते तर त्यांच्या मदतीने चोरांना पकडता आले असते. फक्त दोघेच घराबाहेर पडलो व इतके दूर निघून आलो हे देखील चुकले.

असा विचार करीत तो हळूहळू चालत असता एक चोर आपल्या साथीदारांना जे म्हणत होता ते त्याला ऐकूं आले. "चला. चला पुढे. पुजाऱ्याने आपला तिसरा डोळा उघडला आहे." त्यानंतर थोड्याच वेळाने चोर झाडांच्या आडून धाई धाईने सरोवरा-पासून थोड्या अंतरावर एका आमराईच्या बाजूला धावू लागले.

पुजाऱ्याने तिसरा डोळा उघडला म्हणजे काय बुवा? चकित होऊन शिखीमुख आमराईच्या बाजूला पाहू लागला. तेथे एका झाडाशेजारी सहासात फूट उंचीची ज्वाळा एकदम प्रज्वलित होऊन मंद झालेली दिसली. तोच का पुजाऱ्याचा तिसरा डोळा? आश्चर्य आहे! गेली हजारवर्षे तो त्या देवळाचा पुजारी आहे, म्हणे आता तो तिसरा डोळा उघडून बंद करतो आहे, म्हणजे काय? हे सर्व खरे आहे की खोटे?

शिखीमुख या विचारात गर्क असता एकाएकी कुत्रा जोराने काहीतरी लागल्यासारखा कळवळून ओरडला. तो आवाज ऐकून शिखीमुखला स्वतःला आवरून धरणे अशक्य वाटू लागले. तो त्याचा लाडका कुत्रा होता. चोरांपैकी कोणीतरी त्याला मारले असावे व कुत्र्याला चांगले लागले असावे असे त्याला वाटले. त्या दुष्टाचे रक्त पिईन. त्या पुजाऱ्याच्या छातीत भाला भोसकून त्याचे काळीज बाहेर काढीन, वाटले काय त्याला, असे स्वतःशीच काही वेळ बडबडत देहभान विसरून तो ओरडला–

"जय शबर माते चंडी!" आणि आमराईच्या बाजूला जी ज्वाळा लहान मोठी होत असलेली दिसत होती तिकडे धावला.

आमराईच्या जवळ पोचताच ती ज्वाळा दिसत नाहीशी झाली. त्याच वेळी चौघापाच जणांचा चालण्याचा व आपसात बोलण्याचा भास शिखीमुखला झाला. सावधपणे स्वतःची चाहूल न देता तो त्या दिशेने चालू लागला. त्याच बरोबर शत्रू आपल्यावर झाडीतून भाला बरछी वगैरे काही तरी फेकून एकदम हल्ला करतील कदाचित असे वाटले त्याला. शिखीमुखला बोलणारांचा आवाज जास्त जास्त स्पष्ट ऐकू येऊ लागला. एकजण म्हणाला–"तो कुत्रा नाही, भूत आहे भूत! पुजाऱ्याला पाहताच त्यांचं तोंड बंद झाले."

तो चोर शिखीमुखच्या लाल कुत्र्याविषयीच बोलत होता. तरमग या दुष्टांनी त्याला ठार तर नाही केले! तो विचार मनात येताच तो स्वतःला सावरू शकला नाही आणि जोराने ओरडून म्हणाला–"दुष्टांनो! थांबा! माझ्या भाल्याचा वार हा पहा आला तुमच्या वर!" असे म्हणत शिखीमुख जोराने चार पावले टाकीत पुढे गेला. पण त्याच्या डाव्या पायाखालची जमीन एकाएकी खाली घसली. तो खाली पडता पडता वांचला. उजव्या पायाच्या बळावर तो डावा पाय वर काढू लागला. पण त्याच्या पायात एकदम दोरीचा फास पडलेला त्याला कळला. दुसऱ्या क्षणाला तो उलटा झाडाला टांगला गेला. सुदैवाने अद्याप त्याच्या हातातला भाला खाली पडला नव्हता. त्याने तो जास्त जोराने घट्ट धरून ठेवला.

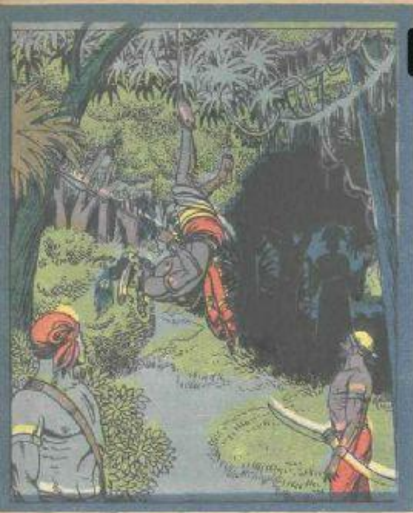
आपल्या समोर आणखी काय काय वाढून ठेवले आहे हा विचारात तो असता त्याला त्याला कोणाचे तरी राक्षसी हास्य ऐकू आले व एक जण म्हणाला–"पुजारी महाराज! मला वाटत होते की हा सिंहाचा छावा असेल. पण आपण एका सशाला धरलं आहे जाळ्यात."

"त्याचे चामडें काढण्याची गर्दी करू नका. तो आपल्या पासून अजून दूर आहे. आणखी जवळ आला की माझ्या तिसऱ्या डोळ्याच्या ज्वाळेत भस्म होऊन जाईल." असे म्हणत तो भयंकर आकृतीवाला झाडाच्या आडून बाहेर आला. शिखीमुखने पाहिले की तो आपला तिसरा डोळा हळू हळू उघडू लागला आहे. तो पडक्या

देवळाचा पुजारीच तर नव्हे? तो आपल्या घरात शिरला तेव्हा त्याचा हा तिसरा डोळा आपल्याला दिसला नव्हता. तो थोडा माझ्या भाल्याच्या समोर आला तर किती बरे होईल? असा विचार करीत शिखीमुखने भाला जास्त घट्ट धरला व झाडाच्या फांदीला लोंबत असलेल्या आपल्या देहाला झोका देऊन त्याच्या जवळ पोचण्याचा यत्न करू लागला. त्याचा तो डाव ओळखून तिथे चौघे चोर शिखीमुखच्या जवळ येऊन उभे राहाले.

"ओहो! हा रानटी किडा मला या गवताच्या काडीने भोसकण्याच्या विचारात

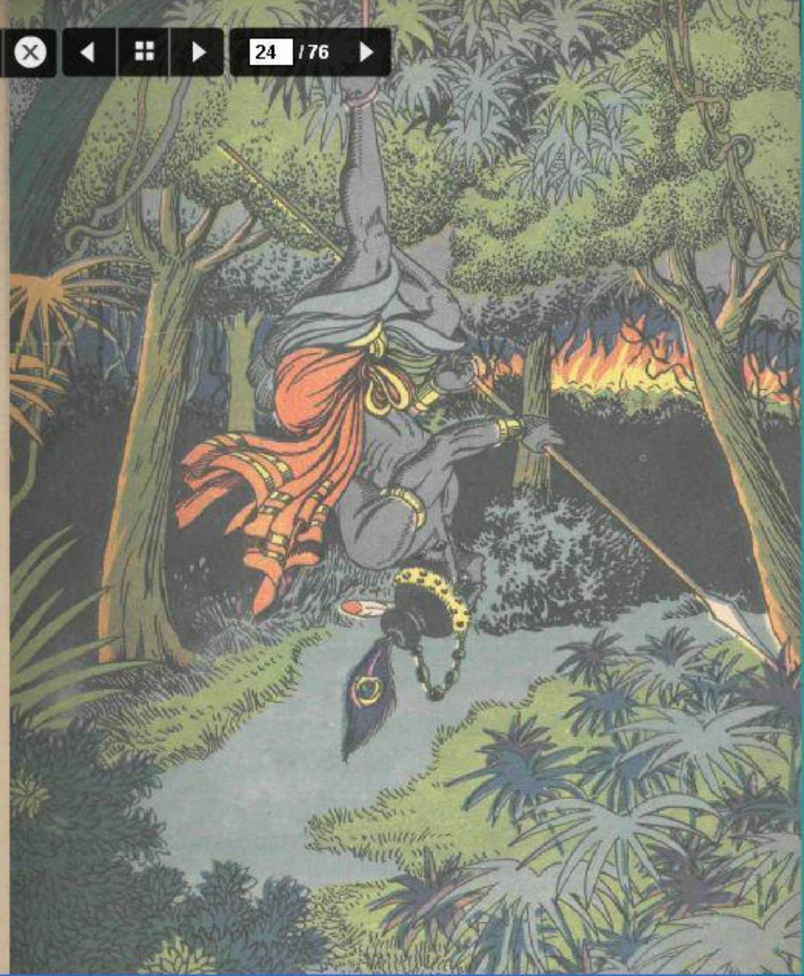

आहे होय?" असे म्हणत पुजारी जोराने हसला व म्हणाला—"अरे मूर्खा! अजून तुझा गर्व उतरला नाही तर! घाई नको करूस." असे म्हणून काही वेळ तो काही बोलला नाही व नंतर टाळ्या वाजवीत म्हणाला—"तुला डोके हालविता येते का पहा जरा. तुझ्या शबरवस्तीला आग लावून मी भस्म करून टाकलं आहे."

शिखीमुखने मोठ्या कष्टाने डोके वळवून पाहिले. खरोखरच शबरवस्तीला आग लागली होती. ते पाहून भिऊन जाण्याऐवजी तो स्वतःला सोडवून घेण्यासाठी धडपड करू लागला. नंतर दात ओठ चावून म्हणाला—"दुष्टा! तू आपल्या अनुयायां-करवी आमच्या वस्तीला आग लावली आहेस. लक्षात ठेव; तुझे मरण जवळ आले आहे. माझ्या वस्तीचे सर्व लोक थोड्या वेळात येऊन तुझ्या शरिराचे तुकडे तुकडे करून कोल्ह्यां कुत्र्यांना खायला घालतील."

पुजारी राक्षसी हास्य करून म्हणाला—"तुझ्या वस्तीतल्या लोकांना येथवर येता येऊ नये एवढ्याच साठी तर मी आग लावली आहे वस्तीला. सर्व आपापली झोपडी विझविण्याच्या फिकीरीत आहेत. तुला मी जिवंत सोडायला तयार आहे. पण एका अटीवर. ती ताडपत्रांची पिशवी मला आणून पोचती केली पाहिजे."

"तुला ताडपत्राची पिशवी आणून देण्या पेक्षा तुझे डोके विक्रमकेसरीच्या चरणी भेट करीन." असे म्हणत त्याने आपला भाला नेम धरून पुजाऱ्याच्या अंगावर फेकला. परंतु त्याच वेळी त्याचा एक अनुयायी समोर आला. म्हणून तो पुजाऱ्याला न लागता त्या अनुयायाच्या खांद्याला लागला. व तो जागच्या जागी ठार झाला.

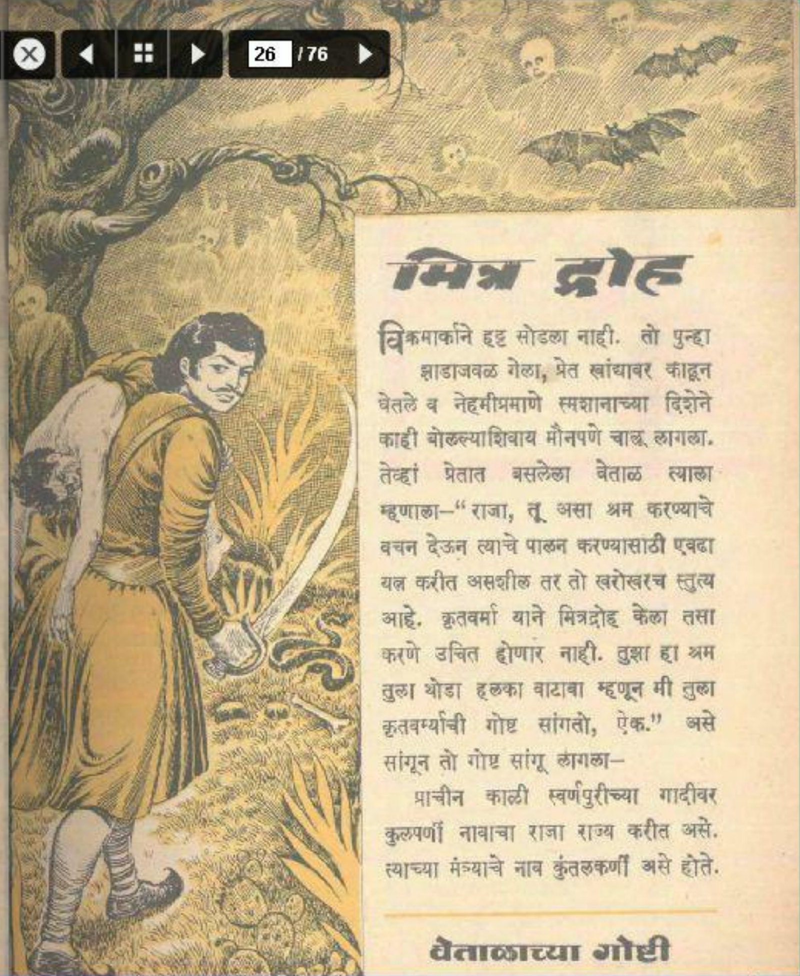
"हा मूर्ख आहे, पण धाडसी दिसतो खरा. त्याच्या पायाचा फास सोडून याच्या गळ्यात घालून आणा याला. मी या झाडांवरून मधल्या वाटेने दूर जंगलांत निघून जातो." असे सांगून पुजारी पुन्हा झाडाच्या आड अदृश्य झाला.

पुजारी निघून गेल्यावर चोरांनी आपल्या साथीदारांच्या जखमांना पाला वाटून लावला व वर पट्टी बांधली. जखमी झालेल्यापैकी एक जण म्हणाला—"मित्र हो! चला आता आपण या पुजाऱ्याचा नाद सोडून. निघून जाऊ या. याच्या मुळे आपल्या जिवालाच धोका आहे."

"तोंड बंद कर. भितरी भागूबाई कुठली. त्या पुजाऱ्याने आपल्याला एवढे सोने दिले आहे ते विसरलास वाटते? आपण शपथ नाही का घेतली त्याच्या समोर. ती शपथ मोडायची का?" एक साथीदार दटावीत म्हणाला.

"हा रानटी मनुष्य आला म्हणून सर्व त्रास होत आहे आपल्याला. याला बरोबर धरून नेण्याचा विचार सोडू या. नसती उठाठेव नको आपल्याला. पुजाऱ्याला आपण सांगू की तो निसटून पळू लागला म्हणून त्याला भाला भोसकून ठार केले म्हणजे झाले. मी आपला भाला मारतो चला." असे म्हणत त्याने आपला भाला उचलला. परंतु शिखीमुखने आपल्या भाल्याने त्याला ढकलून त्याला भाला मारला. त्याच्या पाठीत भाला भोसकला गेला. तो जोराने ओरडत जमिनीवर पडला. इतर चोर रागाने "याला ठार करा," असे ओरडत शिखीमुखवर आपला भाला फेकायला तयार उभे राहाले. (पुढील गोष्ट पुढील अंकी.)

मित्र द्रोह

विक्रमार्काने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे स्मशानाच्या दिशेने काही बोलल्याशिवाय मौनपणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू असा श्रम करण्याचे वचन देऊन त्याचे पालन करण्यासाठी एवढा यत्न करीत असशील तर तो खरोखरच स्तुत्य आहे. कृतवर्मा याने मित्रद्रोह केला तसा करणे उचित होणार नाही. तुझा हा श्रम तुला थोडा हलका वाटावा म्हणून मी तुला कृतवर्म्याची गोष्ट सांगतो, ऐक." असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला—

प्राचीन काळी स्वर्णपुरीच्या गादीवर कुलपर्णी नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याच्या मंत्र्याचे नाव कुंतलकर्णी असे होते.

राजाचा मुलगा सुदर्शन व मंत्र्याचा मुलगा कृतवर्मा दोघे समवयस्क होते. नेहमी दोघे बरोबर खेळत व हिंडत फिरत. विद्याभ्यासदेखील दोघांचा एकाच गुरूकडे झाला. दोघांना सोळावे वर्ष लागले.

विद्याभ्यास संपल्यावर राजपुत्र सुदर्शन याच्या मनांत देशाटनाची इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने आपल्या वडिलांना विचारले तेव्हां त्यांनी परवानगी दिली नाही. एवढेच नव्हे, तर मुलाने सरहद्दीबाहेर जाऊ नये यासाठी राजाने विशेष काळजी घेतली.

राजाने इतका कडकपणा दाखविला, त्याला एक कारण होते. सुदर्शनच्या लहानपणी राजाने एका ज्योतिष्याला मुलाची जन्मकुंडली दाखविली होती. ज्योतिष्याने सतराव्या वर्षी धोका आहे. युवराजाने राज्याभिषेक होईपर्यंत राज्याबाहेर जाऊ नये, राज्याबाहेर तो गेला तर त्याला गादी मिळणार नाही, असे ज्योतिष्याने भविष्य वर्तवले होते. राजाने ती गोष्ट कधी कोणाला सांगितली नव्हती. मंत्र्याने पण ती मनातच ठेवली होती.

राजाने परवानगी न दिलेली पाहून राजपुत्राला फार वाईट वाटले. त्याच्या शिवाय सर्व राज्याबाहेर जायला स्वतंत्र आहेत, ते कां! त्याला कळेना. त्याने आपला मित्र कृतवर्मा याचा सल्ला घेतला व दोघांनी परकाय प्रवेश विद्या शिकून घ्यायचे ठरविले. त्या प्रमाणे दोघांनी एका सिद्ध गुरूजवळून ती विद्या शिकून घेतली.

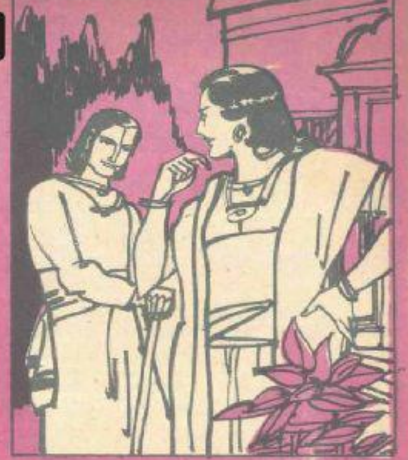
नंतर राजपुत्र आपल्या मित्राला म्हणाला– "मित्रा! मी तुझ्या देहात प्रवेश करतो व तू माझ्या देहात कर. मला कोणी ओळखणार नाही व मी देशाटन करून घरी परत येईन."

कृतवर्मा राजकुमाराचा तो विचार ऐकून प्रथम भ्याला. तरी मनाशी काही ठरवून तो म्हणाला– "मित्रा! आपण दोघांनी मिळून राजाची आज्ञा भंग केली असे नाही का होणार. तरी पण मी तुझ्या इच्छेविरुद्ध नाही. सहा महिन्याच्या आत तू परत आले पाहिजेस व माझा देह मला परत देऊन स्वतःच्या देहात प्रवेश केला पाहिजेस. तू शपथ घेऊन ही गोष्ट कबूल कर."

सुदर्शनने त्याप्रमाणे शपथ घेतली. दोघांनी परस्परांच्या देहांत प्रवेश केला. मित्राच्या देहात प्रवेश झाला असल्या कारणाने सुदर्शन निर्विघ्नपणे सरहद्दीबाहेर निघून गेला. त्याला कोणी ओळखले नाही. कृतवर्मा राजकुमारासारखा राजवाड्यात येऊन राहू लागला व अंतःपुरात मोकळेपणे हिंडू फिरू लागला.

मुलगा शिकारीला जातो असे मंत्र्याला सांगून गेला होता. पण बरेच दिवस झाले तरी परत न आलेला पाहून मंत्र्याला काळजी वाटू लागली. त्याने पुष्कळ शोध केला पण जंगलात त्याचे प्रेतदेखील सापडले नाही.

त्याच सुमारास राजा एकाएकी आजारी पडून वारला. राजकुमाराच्या देहात प्रवेश

केलेल्या कृतवर्म्याचा राज्याभिषेक झाला. राज्याची सर्व जबाबदारी त्याच्या बापावर म्हणजे मंत्र्यावरच होती. परंतु पुत्रविरहाने व त्याच्या काळजीने मंत्र्याची तब्येत खालावत गेली.

कृतवर्म्याला बापाच्या आजाराचे कारण माहीत होते, तरी त्याला काही बोलता येत नव्हते. कित्येकदा खरे काय ते सांगून टाकावे असे त्याच्या मनात आले. परंतु ती गोष्ट ओठापर्यंत येऊन थांबे. वस्तुस्थिति कळल्यास बापाला राग येईल व तो एक क्षणभर देखील आपल्याला गादीवर राहू

देणार नाही. नीति विरुद्ध कार्य त्याला कधी खपणार नाही, हे त्याला माहीत होते. गादीवर कोणी नसेल तर शत्रू स्वस्थ बसणार नाहीत. म्हणून तो आपल्या वडिलांजवळून खरी गोष्ट लपवून त्यांना राजासारखा धीर देत राहला. म्हणाला– "कृतवर्म्याला देशाटन करावे असे वाटले असावे व तो लवकरच परत येईल."

कृतवर्मा त्याचा मित्र केव्हां परत येईल या काळजीत होता. त्याला प्रत्येक दिवस एका वर्षासारखा जात होता. सहा महिने झाले तरी राजकुमार परत आला नाही.

मंत्री इतका आजारी पडला की त्याला अंथरूण सोडणेच अशक्य झाले. मरण जवळ आलेले पाहून त्याने राजाच्या रूपात असलेल्या आपल्या मुलाला जवळ बोलाविले व म्हणाला–"बाळ! मला माझा मुलगा व तू सारखेच आहां. माझा मुलगा देश भ्रमणाला निघाला त्या दिवसापासून मी तुलाच आपला मुलगा मानून चालत आहे. आजपर्यंत मी यथाशक्ति राज्याचा भार संभाळीत आलो. यापुढे तुलाच स्वतः राज्यकारभार पाहावा लागणार. थोरले महाराज व मी दोघे धर्माला साक्षी ठेवून आणि नेहमी प्रजेच्या हिताला मुख्य समजून राज्यकारभार पहात राहालो. तू देखील आपल्या वडिलांप्रमाणे धर्माला जागून राज्यकारभार करशील असे मला वचन दे, म्हणजे मी निश्चिंत होऊन सुखासमाधानाने डोळे मिटीन.

मंत्र्याने इच्छिल्याप्रमाणे कृतकर्म्याने शपथ घेतली आणि मंत्र्याने डोळे मिटले.

कृतवर्म्याने आपल्या वडिलांसमक्ष जी शपथ घेतली होती त्याप्रमाणे वागला. त्याच्या उत्तम राज्यकारभारामुळे प्रजा आपल्या जुन्या राजाला व मंत्र्याला विसरून गेली.

राजकुमार एक वर्ष लोटले तरी परत आला नाही. एकदा कृतवर्मा शिकारीला गेला असता रानात एक पोपट उडत त्याच्या खांद्यावर येऊन बसला. पोपट म्हणाला–"मित्रा! तू मला ओळखले नाहीस वाटते? मीच सुदर्शन. आज स्वतःची गोष्ट तुला सांगायला मला चांगली संधी मिळाली आहे. सहा महिन्याच्या आत येईन असे मी तुला वचन दिले होते. नाही का? परंतु मी देश भ्रमणाला निघाल्यावर मला नवीन नवीन प्रदेश बघावे असे वाटू लागले. घरी परत यावेसे वाटेच ना. खरे पाहिले तर आहे काय आपल्या राज्यात? मी जगात अनेक विचित्र गंमती पाहील्या. एक गंमत पहात असता मी एक धोक्यात सापडलो. एका रानात एका राक्षस रहात असे. त्याने मला धरले व आपल्या गुहेत घेऊन गेला. तो मला खाणार हे मला माहीत होते. तेव्हां मी या पोपटाच्या देहात शिरलो. तेव्हां तर हे जग पहायला मला जास्तच चांगली संधी मिळाली. मी तुला कळवायला कदाचित आलो नसतो की तुझा देह त्या राक्षसाच्या घशात गेला आहे. पण मी तुझ्याजवळ माफी मागण्यासाठी

आलो आहे. आता मला निरोप दे." एवढे सांगून पोपट उडत निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा! कृतवर्म्याने राजकुमाराचे शरीर त्याला देऊन स्वतः आणखी कोणाच्या तरी देहात प्रवेश कां केला नाही? हा मित्रद्रोह नाही तर काय? असा मित्रद्रोह त्याने कां केला? राज्याचा लोभ म्हणावयाचा की राक्षसाने त्याचा देह खाऊन टाकला या बद्दलचा राग आहे हा! या प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमार्क म्हणाला–"कृतवर्म्यावर मित्र-द्रोहाचा आरोप लावणे बरोबर होणार नाही. राज्य कारभार संभाळायला लागणारी लायकी सुदर्शनच्या अंगी दिसून येत नाही. ही गोष्ट ज्योतिष्याने पण प्रथम सांगितली होतीच की त्याच्या जिवाला धोका आहे. राज्य करण्यापेक्षा भ्रमण करण्याची इच्छा त्याच्या मनात शतपटीने जास्त होती. कृतवर्म्याला राज्यलोभ असता तर तो मित्र येण्याची इतक्या उत्कंठेने वाट पहात राहीला नसता. याशिवाय त्याने आपल्या बापाला दिलेल्या वचनाचे तंतोतंत पालन केले. मित्राला फसविणे किंवा लुबाडणे हा विचारच कधी त्याच्या मनाला शिवला नाही. म्हणून त्याने राजकुमाराला त्याचा देह परत दिला नाही, त्यात काही गैर मला तरी दिसत नाही."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

एका गावी एक शेतकरी नवराबायको रहात असत. त्यांचे एक शेत होते व लहानसे घर पण होते. शेतात जे पीक येई तेवढ्या वर दोघांचा उदरनिर्वाह आनंदात चाले. शेतकऱ्याची बायको विसरभोळी होती. म्हणून शेतकऱ्याला फार कष्ट सहन करावे लागत. तो सर्व गुपचुप सहन करी.

एकदा शेतकरी शेतावर कामाला निघाला तेव्हां बायकोला म्हणाला–"दुपारी जेवण घेऊन ये." आणि शेतावर निघून गेला.

थोड्या वेळाने शेजारीण गप्पा मारायला येऊन बसली. गप्पागोष्टीत शेतकऱ्यांची बायको शेतावर जेवण घेऊन जायची गोष्ट पार विसरून गेली. दुपार झाली तरी गप्पाष्टक चालूच होते. शेजारीण निघून गेल्यावर शेतकऱ्याच्या बायकोला नवऱ्याने जेवण घेऊन यायला सांगितले होते ते आठवले. घाई घाईने ती सैपाकाला लागली.

तिकडे शेतकरी बायको येईल म्हणून बराच वेळ वाट पहात राहिला. शेवटी कंटाळून तो घरी आला. त्याच वेळी बायको चूल पेटवायला लाकडे घेऊन जात असलेली त्याला दिसली. शेतकरी तिला खूप रागावला आणि तिच्याच हातातले एक लाकूड घेऊन त्याने तिला खूप बडविले. नंतर त्याने स्वतः सर्व सैपाक केला व खाऊन शेतात निघून गेला. शेतकऱ्याची बायको खाटेवर पडून रडत राहीली.

दुसऱ्या दिवशी शेतकरी पुन्हा शेतावर निघताना बायकोला बजावून जेवण घेऊन यायला सांगून गेला.

परंतु दुसऱ्या दिवशी सुद्धा शेजारणीने येऊन गप्पा गोष्टीत तिला अडकवून ठेवले. ती गेली तेव्हां दुपार उलटून गेली होती. तेव्हां कोठे शेतकऱ्याच्या बायकोला नवऱ्याने सांगितलेली गोष्ट आठवली. तिला वाटले की आज खूपच मार बसणार. विचार करता करता तिला एक युक्ति सुचली. तिने एका ताटात थोडे तांदूळ आणि एका वाटीत भाजी चिरून ठेवली आणि ते सर्व एका फडक्यात बांधून शेतावर निघाली.

बायको बराच वेळ न आलेली पाहून शेतकऱ्याने घरी निघण्याचा विचार केला. त्याच वेळी दुरून बायको येत असलेली त्याला दिसली.

तो तापला होताच. म्हणून जवळ जाऊन खसकन ओरडून म्हणाला—"कुठे ग होतीस इतका वेळ? विसरभोळी! तुझी चामडी लोळवतो बघ आता." असे म्हणत त्याने मागे पुढे पाहिले नाही आणि बायकोच्या तोंडात एक भडकावली.

शेतकऱ्याच्या बायकोने ताट खाली ठेवून सूर्याला नमस्कार केला व म्हणाली— "हे सूर्यनारायणा! "नको रे हे जिणे. नवऱ्याने माझे असे हाल चालवले आहेत त्याबद्दल तू साक्षी आहेस. मी पतिव्रता असेन तर मी आणलेला भात व भाजी, तांदूळ व कच्ची भाजी होऊन जातील."

शेतकऱ्याने जेवणाचे गाठोडे सोडून पाहाले. त्यात तांदूळ व कच्ची भाजी त्याला दिसली. शेतकरी बायकोच्या त्या भोळसट पणाबद्दल खूप हसला. तिला मारहाण करून काही उपयोग नाही, असे त्याने ठरविले. त्या नंतर त्याने आपल्या बायकोला कधी मारले नाही.

अत्याचार

कांपिल्य नगराबाहेर एका जंगलानजीक एक म्हातारी लहानसे झोपडे बांधून त्यात रहात असे. मेहनत मजुरी करून कशीबशी ती आपल्या पोटापाण्यापुरते मिळवीत आली होती. पण उतारवय झाल्यामुळे तिला काम पण होतनासे झाले. एकदां काही चोर तिच्या घरी आले व तिला पुष्कळ पैसे देऊन खायला करून घाल असे म्हणाले.

त्या दिवसापासून चोर दररोज रात्री उशिरा त्या म्हातारीच्या घरी जेवायला येऊ लागले. परत जाऊ लागले. असे बरेच दिवस चालू होते. एकदां म्हातारीला कळले की गावात गेले काही दिवस चोऱ्या फार वाढल्या आहेत. तरी ती काही बोलली नाही. कारण चोरांच्या कृपेने मेहनत केल्या शिवायच म्हातारीचे दिवस मजेत चालले होते.

कांपिल्य देशाचा राजा सत्यवर्मा मोठा पराक्रमी होता. त्याला तीन राण्या होत्या. पण अपत्य म्हणून एकच एक मुलगी होती. तिचे नाव कनकसुंदरी होते. नावाला साजेल असे सौंदर्य पण तिला लाभले होते.

दूर दूरच्या राजांनी व राजकुमारांनी कनकसुंदरीच्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकून तिला मागणी घातली. परंतु राजकन्येने सर्वांना नकार दिला. अशा तऱ्हेने तिरस्कृत लोकांत सुनीर देशाचा राजा चंडवर्मा हा पण होता. चंडवर्मा असा अपमान सहन करून स्वस्थ बसायला तयार नव्हता. लग्न करायचे आणि ते तिच्याशीच, असे त्याने मनाशी ठरविले. त्याच्याजवळ मोठे सैन्य असते तर त्याने

श्री. ना. मा. राऊत

कांपिल्य नगरावर स्वारी केली असती. परंतु ते त्याला स्वप्नात देखील शक्य नव्हते. कारण सत्यवर्माने आपल्या बलाढ्य सैन्याच्या मदतीने चंडवर्माच्या सैन्याचा धुव्वा उडवला असता. म्हणून त्याला दुसरा एकादा उपाय योजावा लागला.

कनकसुंदरीवर कटक देशाचा युवराज महीधर याचे पण प्रेम होते. तो वेष पालटून देशभ्रमण करीत कांपिल्य नगरी आला. राजकुमारी आपल्या उद्यानात बसली होती. तिचे सौंदर्य पाहून तो चकित झाला. त्याच वेळी राजकन्येने पण त्याला पाहिले. इतर राजे व राजकुमारांपेक्षा तिला तोच तरुण जास्त सुंदर वाटला.

राजकुमारी आपल्या सखीबरोबर निघून गेली तेव्हां महीधर तिच्याच विचारात मग्न होऊन अन्यमनस्कपणे चालत चालत त्या म्हातारीच्या झोपडीजवळ येऊन पोचला. त्याला फार तहान लागली होती. म्हणून त्याने म्हातारीजवळ प्यायला पाणी मागितले. त्याच वेळी म्हातारी चोरांसाठी सैपाकाला बसली होती.

म्हातारीने दिलेले पाणी पिऊन महीधरने तिला विचारले—"आजी, या झोपडीत आणखी सुद्धा लोक आहेत वाटते! तुम्ही सैंपाक पुष्कळ जणांसाठी करीत आहां म्हणून विचारतो."

"मला स्वतःचे असे कोण आहे बाबा! हा सर्व सैपाक मी एका सोनेरी टोळीसाठी करते आहे. एक महिना झाला ते लोक माझ्याकडे जेवतात खातात. आजपासून त्यांच्या तावडीतून माझा जीव सुटणार. ते ज्या कामासाठी आले आहेत, बहुतेक ते आज पुरे होईल." म्हातारी म्हणाली.

"त्या टोळीतले लोक कोण आहेत? कुठले राहणारे आहेत? ते कोठे राहतात"

कांपिल्य नगरावर स्वारी केली असती. परंतु ते त्याला स्वप्नात देखील शक्य नव्हते. कारण सत्यवर्माने आपल्या बलाढ्य सैन्याच्या मदतीने चंडवर्माच्या सैन्याचा धुव्वा उडवला असता. म्हणून त्याला दुसरा एकादा उपाय योजावा लागला.

कनकसुंदरीवर कटक देशाचा युवराज महीधर याचे पण प्रेम होते. तो वेष पालटून देशभ्रमण करीत कांपिल्य नगरी आला. राजकुमारी आपल्या उद्यानात बसली होती. तिचे सौंदर्य पाहून तो चकित झाला. त्याच वेळी राजकन्येने पण त्याला पाहिले. इतर राजे व राजकुमारांपेक्षा तिला तोच तरुण जास्त सुंदर वाटला.

राजकुमारी आपल्या सखीबरोबर निघून गेली तेव्हां महीधर तिच्याच विचारात मग्न होऊन अन्यमनस्कपणे चालत चालत त्या म्हातारीच्या झोपडीजवळ येऊन पोचला. त्याला फार तहान लागली होती. म्हणून त्याने म्हातारीजवळ प्यायला पाणी मागितले. त्याच वेळी म्हातारी चोरांसाठी सैपाकाला बसली होती.

म्हातारीने दिलेले पाणी पिऊन महीधरने तिला विचारले—"आजी, या झोपडीत आणखी सुद्धा लोक आहेत वाटते! तुम्ही सैंपाक पुष्कळ जणांसाठी करीत आहां म्हणून विचारतो."

"मला स्वतःचे असे कोण आहे बाबा! हा सर्व सैपाक मी एका सोनेरी टोळीसाठी करते आहे. एक महिना झाला ते लोक माझ्याकडे जेवतात खातात. आजपासून त्यांच्या तावडीतून माझा जीव सुटणार. ते ज्या कामासाठी आले आहेत, बहुतेक ते आज पुरे होईल." म्हातारी म्हणाली.

"त्या टोळीतले लोक कोण आहेत? कुठले राहणारे आहेत? ते कोठे राहतात"

चांदोबा

त्याचा इतका आनंद झाला होता की त्याच्या रंगात ते दारू पीत होते.

महीधर झाडावरून खाली उतरून आला. त्याने त्या गाठोड्याला हात लावून पाहिले. आत कोणी मनुष्य असावा असे त्याला वाटले, त्याचे त्याला अर्थातच फार आश्चर्य वाटले. त्याने चाचपून पाहिले तर आंत एक स्त्री हात पाय बांधून ठेवलेली. ती दुसरी कोणी नसून राजकन्या कनकसुंदरी होती. महीधरने तिला मुक्त केले आणि तिला हळूच समजावून सांगितले की चोर निघून जाईपर्यंत या झोपडीच्या मागे कोठे तरी लपून बस. नंतर झोपडीत जाऊन बैस. झोंपडीत राहणारी म्हातारी चांगली आहे. उजाडण्यापूर्वी घेऊन मी तुला राजधानीत पोचती करीन."

राजकुमारी स्वभावाने घाबरट नव्हती. ती रडली किंवा ओरडली नाही. त्या तरुणाने सांगितल्याप्रमाणे ती त्या झोपडी आड झाडीत लपून बसली. महीधर स्वतः गाठोड्यात स्वतःला बांधून घेऊन स्वस्थ पडून राहाला. बऱ्याच वेळानंतर चोर झिंगून झोपडी बाहेर आले आणि घोड्यावर बसून निघाले. जंगलाच्या वाटेने ते एका घराजवळ आले. त्यांनी ते गाठोडें सावकाश उचलून एका कोपऱ्यात आणून ठेवले. नंतर झोपून घोरत पडले.

चोर घोरू लागले आहेत हे ओळखून महीधर गाठोड्याबाहेर आला. प्रत्येक चोराचे हात बांधून ठेवले. प्रत्येकाला घोड्याच्या पाठीवर आडवे टाकले व स्वतः एका घोड्यावर बसून सर्व चोरांना घेऊन राजवाड्यात पोचला. तोंपर्यंत छान उजाडले होते. तोपर्यंत राजकन्या अदृश्य झाल्याची गोष्ट राजवाड्यात सर्वांस कळली होती व सर्व लोक काळजी करीत होते.

"हेच ते राजकन्येला उचलून घेऊन नेणारे चोर. राजकुमारी एका जागी सुरक्षित आहे, काळजी करू नका. मी तिला जाऊन घेऊन येतो." असे सांगून महीधर म्हातारीच्या झोपडीकडे निघाला. तिकडे तो येऊन पोचला तोपर्यंत राजकन्या व म्हातारी त्याची वाट पहात बसली होती.

महीधर दोघींना घेऊन राजवाड्यांत यथावेळीं पोंचला. आपल्या मुलीला वाचविणारा दुसरा कोणी नसून वेष पालटून फिरणारा कटक देशाचा युवराज आहे हे जेव्हां कनकसुंदरीच्या वडिलांना कळले तेव्हां त्यांनी त्यालाच आपला जांवई करून घ्यायचे आपल्या मनाशी ठरविले. मुलीच्या डोळ्यात महीधरशीच लग्न करण्याची इच्छा स्पष्ट झळकत असलेली राजा दिसली.

चवकशी करता असे कळले कीं ते चोर नसून चंडवर्माने नेमलेले हेर होते. त्यांनी सुरवातीला चोऱ्या करून राजाच्या शिपायांचे लक्ष तिकडे वेधून घेतले. राजवाड्यावरचा पाहारा कडक राहाला नाही हे पाहून राजकन्येला चंडवर्म्याच्या आज्ञेने उचलून घेऊन गेले. चोरांना शिरच्छेदाची शिक्षा देण्यात आली.

सत्यवर्माने दरबार बोलावून महीधरचा जाहीर सन्मान केला व त्याच्याशी राजकन्येचे लग्न ठरले असल्याचे जाहीर केले. म्हातारीला राजाने मोठे इनाम देऊन तिचा पण सर्व प्रकारे सत्कार केला. सुमुहूर्तावर महीधर व कनकसुंदरी यांचा विवाह थाटामाटाने पार पडला.

चंडवर्म्याच्या राज्यावर सत्यवर्माने स्वारी करून ते जिकले व त्याचा शिरच्छेद केला.

नाव बदलले

एका गांवी एका गरीब बाईला गोवर्धन नावाचा एक मुलगा होता. गोवर्धनचा बाप एक दिवशी कोणाला काही सांगितल्या शिवाय घरून निघून गेला. त्यावेळी गोवर्धन एक तान्हा मुलगा होता. त्याच्या आईनेच हालात दिवस काढून त्याला लहानाचे मोठे केले. दोघे मायलेक खूप मेहनत करीत पण दोघांना पोटा पाण्यापुरेशी मजुरी मिळत नसे. त्यात गोवर्धनने लग्न करण्याचे ठरविले. पण गरिबाला आपली मुलगी कोण देणार? लग्न होत नाही हे पाहून गोवर्धन बापासारखाच कोणाला काही सांगितल्या शिवाय घर सोडून निघून गेला.

तो एका गावी गेला. गावातल्या बाजारात खायला म्हणून त्याने दोन लाडू विकत घेतले व गावाबाहेरच्या तळ्याच्या काठी खायला बसला. तेथे राजाचे धोबी राजवाड्यातले कपडे धुवायला घेऊन आले होते. त्याने त्यांना विचारले–"तुम्ही सुद्धा लाडू आणणार नाही का?"

"कोठून?" त्यांनी विचारले.

"शेजारच्या गांवी जमीनदाराला मुलगा झाला आहे. म्हणून सर्व गांवकऱ्यांचे तोंड गोड करायला तो लाडू वाटीत आहे."

"होय का? तर मग आम्ही पण जातो लाडू आणायला. आमची ही गांठोडी आम्ही येईपर्यंत पाहतोस का?" धोबी गोवर्धनला म्हणाले.

"बरे, पाहतो. पण लवकर या बरं का, कारण मला पुष्कळ काम आहे." गोवर्धन म्हणाला.

"हो पण तुमचं नाव काय राव?" धोब्यांनी त्याला विचारलें.

"वादळ!" गोवर्धन म्हणाला.

धोबी डोळ्यासमोरून दूर होताच गोवर्धन त्यांची कपड्यांची गाठोडी घेऊन पळून गेला. धोब्यांनी जमीनदार कोठे राहतो, चवकशी करून पाहिले तर तसा कोणी जमीनदार नव्हताच. वादळाने आपल्याला फसविले असा विचार करून ते परतले तर त्यांची गाठोडी नाहीशी झालेली दिसली. त्यांनी राजाकडे गाऱ्हाणे नेले की वादळाने सर्व कपडे नेले.

राजाने गाऱ्हाणे ऐकले व म्हणाला–"वादळाने कपडे नेले तर त्यात तुमचा काय दोष? तुम्हांला मी माफ करतो."

तिकडे गोवर्धन कपडे घेऊन पुष्कळ दूर निघून गेला. त्याने गाठोड्यातून राजाचे कपडे काढून अंगात घातले आणि बाकी कपडे टाकून निघून गेला.

वाटेत गोवर्धनला एक घोड्याचा व्यापारी घोडे विकायला घेऊन चाललेला दिसला. गोवर्धनने त्याला थांबायला सांगितले आणि घोड्यांपैकी एक उत्तम अरबी घोडा निवडून त्याची किंमत विचारली.

व्यापारी म्हणाला–"मालक! हा अस्सल जातीचा अरबी घोडा आहे. याची किंमत कमीत कमी पांचशे रुपये होईल."

गोवर्धन घोड्याकडे निरखून पाहून "हूं" म्हणाला व व्यापाऱ्याकडे वळून म्हणाला–"घोडा दिसतो आहे खरा चांगला. पण चालतो कसा हे एकदा पाहिले पाहिजे."

"आपले नाव काय, मालक?" व्यापाऱ्याने विचारले.

"माझे नाव होय? कर्जदार!" गोवर्धनने निस्संकोच उत्तर दिले.

व्यापाऱ्याने विचार केला, जगात किती विचित्र विचित्र नावे असतात आणि "बसून पहा!" असे म्हणाला.

गोपर्धन घोड्यावर बसला व टाच मारली. त्याबरोबर घोडा भरधाव पळू लागला. व्यापारी बराच वेळ वाट पहात उभा राहाला व आपण फसलो असा विचार करून डोके धरून बसला. त्या रस्त्याने जाणाऱ्या येणाऱ्यांनी त्याला विचारले–"काय रे झाले दुःख करा यला?"

"कर्जदाराने माझा घोडा पळवून नेला आहे हो." व्यापारी म्हणाला.

"कर्जदार नेणार नाही तर कोण नेणार?" असे म्हणत ते पुढे निघून गेले.

गोवर्धन घोड्यावर बसून आणखी थोडा पुढे गेला. वाटेत त्याला एक कालवा लागला. कालव्यापलीकडे जाण्यासाठी एक म्हातारी व एक तरुण मुलगी काठावर बसल्या होत्या. एक होडके खुंट्याला बांधलेले दिसले. पण होडीवाला नव्हता.

गोवर्धन म्हातारीला सहानुभूति दाखवीत म्हणाला–"आजी! मी तुम्हांला पलीकडे घेऊन जातो. पहिल्याने तुमच्या नातीला घेऊन जातो व मग तुम्हांला."

"तुझे नाव काय बाळ?" म्हातारीने विचारले.

"नवरा!" गोवर्धन म्हणाला.

नंतर गोवर्धन म्हातारीच्या नातीला घोड्यावर बसवून जो कालव्यापलीकडे गेला तो परतला नाही.

म्हातारी गोवर्धन नातीला घेऊन पळून जात असलेला पाहून ओरडली–"माझ्या नातीला घेऊन नवरा पळून गेला हो!" ते ऐकून सर्व हसू लागले. तिच्या बोलण्याकडे कोणी लक्ष दिले नाही.

मूर्ख नबाब

एकदा एक नबाब साहेब गावाबाहेर फिरायला निघाले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर नबाबसाहेबांना एक तरुण युवक वडाच्या झाडावर चढून वडाची पाने तोडीत असलेला दिसला. नबाबसाहेबांनी त्या मुलाला लगेच खाली उतरायला सांगून विचारले–"कोण रे तू! आणि झाडाची पाने कां तोडीत आहेस?"

तो तरुण युवक म्हणाला–"मी एक गरीब ब्राह्मण आहे. जेवायला पत्रावळीसाठी पाने तोडीत आहे."

नबाबसाहेबांची अशी समजूत होती की प्रत्येक ब्राह्मण कवि असतो. म्हणून ते त्याला म्हणाले–"तू ब्राह्मणाचा मुलगा आहेस, मग माझ्यावर एक कविता करून म्हणून दाखव पाहू."

त्या ब्राह्मणाला लिहिता वाचता पण बेताचेच येत होते. कविता करता येत नाही सांगावे तर नबाबाला राग येणार. म्हणून धाडस करून त्याने नबाबसाहेबांना त्यांचे नाव विचारले.

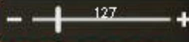
नबाबसाहेबांनी आपले नाव बुल्बुल खान असल्याचे सांगितले.

ब्राह्मणाने सुरात काव्य पाठ सुरू केला–"अहो बुल्बुल खान! ओहो बुल्बुल खान! आमचे बुल्बुल खान! अहाहा बुल्बुल खान! शाबास बुल्बुल खान! धन्यवाद बुल्बुल खान!

एकाच कवितेत आपल्या नांवाचा इतक्या वेळा उल्लेख ऐकून नबाबसाहेब खूष झाले आणि त्या ब्राह्मणाला एक हजार सोन्याची नाणी द्यायला एका अधिकाऱ्याला सांगितले.

सौ. शारदाबाई वाघमारे

तो ब्राह्मण सोन्याची नाणी घेऊन घरी आला व घडलेली गोष्ट त्याने आपल्या आईला सांगितली. मुलाची ती कविता ऐकून त्याची आई खूप हसली आणि तिखट मीठ लावून तिने मुलाच्या काव्य शक्तीची वाखाणणी शेजारी पाजारी केली.

त्या ब्राह्मणाच्या शेजारी रामशास्त्री नावाचा एक विद्वान-पंडित रहात असे. त्याच्या बायकोने आपल्या शेजारणीच्या मुलाने मिळवून आणलेल्या बक्षिसाची गोष्ट आपल्या नवऱ्याला सांगितली व म्हणाली–"काय उपयोग तुमच्या एवढ्या पांडित्याचा? अहो तो गावंढळ मुलगा पहा, किती पैसे मिळवून घेऊन आला आहे तो."

"असे होय? तर मग मी सुद्धा जातो नबाबाकडे आणि त्याच्यावर कविता रचून म्हणून दाखवितो." रामशास्त्री म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी रामशास्त्री नबाबाच्या दरबारात गेला आणि नबाबसाहेबांना वाकून सलाम केला. नंतर त्याने नबाबसाहेबावर एक सुंदर व सरस कविता रचून म्हटली. शेवटी नबाबसाहेबाच्या नावाचा उल्लेख संबोधनार्थ केला.

नबाबसाहेबांना कविता समजण्यापुरेशी त्यांच्यात बुद्धी नव्हती. म्हणून ते कविता ऐकून म्हणाले–

"अरे, ही कसली रे कविता? काल एका तरुण ब्राह्मणाने कविता म्हणून दाखविली, तिच्यात माझे नाव प्रत्येक शब्दात होते. तुझ्या कवितेत शेवटी टोकाला नाव आले आहे. चालता हो!" नबाबसाहेब म्हणाले. रामशास्त्री निराश होऊन घरी निघून गेला.

* * *

एकदा नबाबसाहेब फिरत फिरत चमेलीपूर नामक गावी आले. गावच्या पाटलाने नबाबसाहेब व त्यांच्या कुटुंबाची राहण्याची व खाण्यापिण्या बरदाश्त फार उत्तम राखली.

नबाबसाहेबांचे जेवण वगैरे आटोपल्यावर पाटील व कुळकर्णी त्यांच्या दर्शनासाठी गेले. वाटेत कुळकर्णी पाटलांना म्हणाला–"हे पहा पाटील! नबाब आपल्या गांवी किती दिवस राहणार, हे आपल्याला किंवा मला काय कळणार? एक वेळेच्या खाण्यालाच इत खर्च झाला की एक आठवडाभर नबाबसाहेब राहाले तर आपले दोघाचे दिवाळेच निघेल. आता जाऊन हे विचा-

रायचे पण कसे, की ते किती दिवस राहणार आहेत ?

"एक उपाय मला सुचला आहे. तो पत्थ्यावर पडला तर आपला जीव वाचेल." पाटील म्हणाला.

दोघे नवाबसाहेब उतरले होते त्या जागी पोचले व हात जोडून नमस्कार करून बसले.

"कसे काय पाटील साहेब ? आपल्या गावचे वर्तमान सांगा. सर्व ठीक आहेना ? कोणत्या गोष्टीची कमतरता तर नाही ना ?" नवाबसाहेबांनी विचारले.

"आतां आपल्या पासून काय लपूवून ठेवायचं आहे. मालक ? आपल्या कृपेने सर्व ठीकच आहे. गुरे खूप आहेत. पण त्यांना प्यायला तलाव, नदी जवळपास काही नाही. एक ल्हानसा तलाव आहे. तेच पाणी गुराना व गांवकऱ्यांना प्यायला व धुवायला आहे. त्या तलावाचें पाणी पिऊन ज्या म्हशी दूध देतात त्यांच्या दुधाचे दही ताक काही खावे तर लगेच थंडी भरून ताप येतो. काही लोक त्यात मेले देखील. गाव सोडून तरी कोठे जायचं ?" पाटील म्हणाला.

ते ऐकून नवाबसाहेब घाबरले. कारण त्यांनी त्याच तलावाचे पाणी प्यायला वापरले होते व गांवच्या म्हशींच्या दुधाचे दहीच त्यांना खायला घातले होते. म्हणून आपला मुनीम कासीम खान याला म्हणाले— "अरे, येथून पळून जाण्यासाठी जे करावयाचे असेल ते कर."

संध्याकाळी नवाबसाहेबांना गांवच्या वेशीपर्यंत निरोप देऊन पाटील व कुळकर्णी परत आले. त्यानंतर आयुष्य भरांत एकदा देखील नवाबसाहेब त्या गांवच्या बाजूला फिरकले नाहीत.

खरा न्याय

एका गांवी महादू व शिवू नावाचे दोन शेतकरी रहात असत. दोघे मित्र होते. महादू महादेवा सारखा उदार व दयाळू होता. परंतु शिवूचा स्वभाव याच्या उलटा होता. दुसऱ्याला मदत करणे म्हणजे त्याला जिवावरचे एक संकट वाटे. दुसऱ्याचं बरे झालेले पाहून त्याच्या पोटात दुखूं लागे.

दोघे एकदां शेताच्या कडेला बसून बोलत होते. तेव्हा एक गरीब मनुष्य येऊन हात जोडून म्हणाला—"दादा ! मी एक गरीब माणूस आहे. मुलेबाळे पुष्कळ आहेत. बायको आजारी आहे. तिचे औषध पाणी करावयाचे आहे. पण जवळ एक फुटकी कवडी सुद्धा नाही. थोडा हातभार लावलात तर गरिबाचा उद्धार होईल."

"तुझ्या सारख्यांना पैसे वांटायला सुरुवात केली तर आमच्या हाती पण तुझ्यासारखीच करवंटी येईल. जा, जाऊन काही तरी काम कर. भीक मागायला लाज नाही का वाटत तुला ?" शिवूने त्याला दटावून विचारले.

त्या गरीब माणसाने महादूकडे केविलवाण्या नजरेने एकदा पाहिले. महादूच्या हृदयाला पाझर फुटला. त्याने खिशातून दहा रुपयाची नोट काढून त्याच्या हातात देत म्हटले—"जा बाबा ! लवकर जाऊन बायकोचे औषध पाणी कर.

तो मनुष्य महादूचे आभार मानून निघून गेल्यावर शिवू महादूला म्हणाला— "अशा फुकट्या उपटसुंभ्यांना पैसे वांटून त्यांना आळशीपणा शिकवणें बरोबर नाही."

सौ. कमलाबाई सरवतें

महादू काहीच बोलला नाही. पण शिवूच्या मनात ती गोष्ट डाचत होती. त्याला वाटत होते की आपला अपमान करण्यासाठीच महादूने हे दान केले.

पुढे काही दिवसांनी महादू शेतावर गेला तर त्याला काल्व्यात एक व.सरू वाहात येत असलेले दिसले. त्याने पाण्यात उतरून वासराला बाहेर काढले आणि त्याला उचलून घरी घेऊन गेला. त्यावेळी तेथे कोणी नव्हते. महादूच्या बायकोने ते वासरू पाहिले. तिला फार आनंद झाला.

दुसऱ्यादिवशी शिवूने जाऊन ते वासरू पाहिले. वासराच्याविषयी चवकशी वगैरे काही केल्याशिवाय लगेच तो घरी निघून गेला आणि विचार करू लागला की महादूच्या घरी गाय तर दिसत नाही, मग हे वासरू कोठून बरे आले असावे? त्याने चोरून कोठून तरी आणले असावे. गावच्या पाटलाच्या कानावर ही चोरीची गोष्ट गेली तर महादूला गावात तोंड दाखवायला जागा उरणार नाही.

त्याप्रमाणे त्याने पाटलाकडे महादूने चोरी करून कोणाचे तरी वासरू आणल्याचे कळविले. म्हणाला–"पाटील! काल रात्री माझं वासरू चोरीला गेलं हो! आज महादूच्या घरी जाऊन पाहिलें तर तेथे होते वासरू. ते माझ्या वासरासारखंच आहे. त्याच्याकडे एक गाय देखील नाही, मग वासरू कोठून येणार? तुम्हीच न्याय निवाडा करावा."

"लगेच पाटलाने महादूला वासरू घेऊन चावडीवर हजर व्हायला निरोप पाठविला. पाटलांचा निरोप कळतांच महादू वासराला घेऊन आला. तेथे शिवूला पाहून महादूला आश्चर्य वाटले.

"काय रे महादू? आणलेस का वासरू? किती गाई आहेत रे तुझ्याकडे?" पाटलांनी विचारले.

"आपल्याकडे एक देखील गाय नाही बुवा." महादू म्हणाला.

"गाय नाही तर हे वासरू कोठून आणलेस रे?" पाटलाने विचारले.

"काल्व्यात वहात चालले होते. मला दिसलं. देवानेच दिलं असे समजून उचलून घेऊन आलो." महादूने खरे ते सांगितले.

शिवू मध्येच बोलला–"महादू! पाटलांसमोर उगाच खोटे कशाला बोलतोस?"

पाटील शिवूला गप्प बसायला सांगून महादूला म्हणाले–"महादू! काल्व्यांतून कोणी वासरू वहात जात असता पाहिले तर विश्वास करता येईल. शिवूकडे गाई आहेत. तो म्हणतो की त्याचे वासरू हरवलं आहे."

"पाटील, मी खरे ते सांगितले. मला ते सापडले त्यावेळी जवळपास दुसरे कोणी नव्हते. मग मी साक्ष म्हणून कोणाला उभा करू?" महादू म्हणाला.

पाटील थोडा वेळ विचारात पडल्यासारखे दिसले. म्हणाले–"शिवू! या वासराची आई कोठे आहे घेऊन ये."

शिवू एका गाईला घेऊन आला. पाटलाने वासराला गाईजवळ नेऊन सोडले. परंतु ते गाईजवळ गेले नाही की गाईने पण त्याच्याकडे वळून पाहिले नाहीं. उलट ती मारायला डोके हलवू लागली.

पाटील शिवूकडे वळून म्हणाले–"हे वासरू या गाईचे नाही. त्याचा अपमान करण्यासाठीच तू त्याच्यावर खोटा आरोप लावलास. म्हणून मी तुला दंड करतो."

शिवूची मान सर्वां समोर खाली झाली.

बिरबलाचे चातुर्य

एकदा अकबराने बिरबलाला विचारले– "बिरबल, जगातला सर्वांत इमानदार आणि सर्वात विश्वासघातक प्राणी कोण हे आणून दाखतोस का?"

बिरबल आपल्या जांवयाची कानउघाडणी करण्याच्या विचार पुष्कळ दिवसापासून करीत होता. बिरबलकडेच म्हणजे सासुरवाडीच तो रहात होता म्हणून बिरबल आपल्या कुत्र्याला बरोबर घेऊन निघाला. निघताना जांवयाला पण बोलावले.

बादशाहाने बिरबलाला विचारले– "बिरबल! मी तुला इमानदार व बेइमान प्राणी आणून दाखवायला सांगितले होते. मग घेऊन आला आहेस का?"

"होय, जहांपनाह! हा माझा कुत्रा आहे. इमानदार आहे. याच्याबरोबरीचा इमानदार प्राणी दुनियेत कोठे मिळणार नाही. चार शिळे तुकडे समोर टाकले तरी शेपूट हलवून आनंदाने सर्व खाऊन टाकतो." बिरबल म्हणाला.

"बरे पण! बेइमान जनावर, आणले नाहीस का?" बादशाहाने विचारले.

"हे पहा, माझे जांवई बापू! यांना किती पंचपक्वान्ने करून खायला घाला, कधी यांच्या मनाचे समाधान होईल तर शपथ." बिरबल म्हणाला.

"अस्सं! तर मग मी यांचे डोके उडवितो. माझ्या राज्यात बेइमान लोकांना जागा नाही." बिरबल काय उत्तर देतो हे पाहण्यासाठी बादशाह म्हणाला.

"अशी घाई करू नये, बादशाह! आपण सर्वच कोणाचे तरी जांवई नाही का?" बिरबल म्हणाला. अकबर बिरबलाचे उत्तर ऐकून खूष झाला.

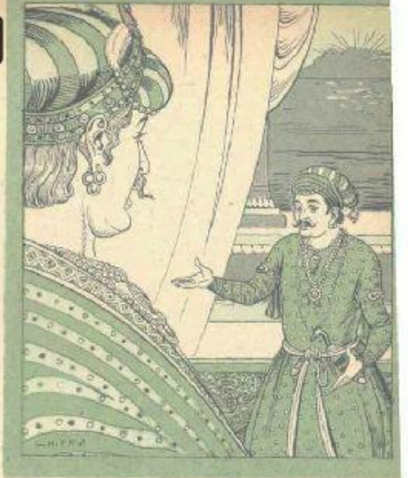
* * *

बिरबलाचे हास्य कधी कधी फार जास्त मर्यादेबाहेर होई. एकदा त्याने बादशाहाला विचारले–"बादशाह, हा सूर्य पश्चिमेकडेच कां हो अस्ताला जातो?"

"असले प्रश्न कोणा तरी मूर्खाला जाऊन विचार." बादशाह रागाच्या भरात म्हणाला.

"म्हणूनच तर मी आपल्यालाच हा प्रश्न विचारला." लगेच बिरबल म्हणाला. अकबराने बिरबलाच्या चातुर्याबद्दल त्याची पाठ थोपटली.

* * *

एकदां बादशाहाने दरबाऱ्यांना विचारले–"सतावीसांतून नऊ काढून टाकले तर काय उरते?"

सर्वांनी शाळकरी विद्यार्थ्यांच्या तोंडी हिशोबासारखे एकदम उत्तर दिले– "अठरा!"

अकबराने बिरबलाकडे वळून पाहिले– "पूज्य राहील." बिरबल म्हणाला.

सर्व चकित होऊन बिरबलाकडे व बादशाहाकडे पाहू लागले. "कसे रे पूज्य उरेल?" अकबराने पुन्हां बिरबलाला विचारले.

एका वर्षात एकंदर सत्तावीस नक्षत्रे असतात. त्यांतली पावसाळ्याची नऊ नक्षत्रे काढून टाकली तर बाकी असून नसून शून्यच." बिरबल चातुर्य दाखवीत म्हणाला.

* * *

एकदां अकबराचा मंत्री अबुल फजल बिरबलाला दरबारांत म्हणाला–"बादशाह तुला राज्यातल्या सर्व कुत्र्यांवर अधिकारी नेमण्याचा विचार करीत आहेत."

श्री. मा. न. मानकामे

"तर मग मी आपल्यावर पण अधिकार गाजवू लागेन." बिरबलने निधडकपणें उत्तर दिले. त्यानंतर अबुल फजल बिरबलाच्या वाटेला कधी गेला नाही.

* * *

एकदा अकबर बादशाहाने बिरबलाला एक मोठी जहागीर देण्याचे वचन दिले. बिरबलाने आठवण करून दिली की बादशाह खांदे हलवून जणु काही ती गोष्ट आपल्या गावीच नाही असे दाखवी.

एकदा बादशाहाने बिरबलाला विचारले— "बिरबल उंटाची मान इतकी वांकडी कां रे?"

"त्याने कोणाला तरी जहागीर देणाचे वचन देऊन विचारल्यावर खांदे उडवू लागला असेल. त्यामुळे झाली असेल मान वांकडी." बिरबलाने तावडतोब उत्तर दिले.

बिरबलाला लगेच जहागीर मिळाली.

* * *

एकदां बिरबलाच्या एका नातेवाईकाने काही तरी गुन्हा केला. बादशाहने त्याचा न्याय निवाडा करून त्याला मृत्युदंड दिला. त्या दिवशी बिरबल दरबारात हजर नव्हता. परंतु मृत्युदंड देण्याची जी जागा होती त्या जागी हजर झाला. बादशाहाजवळ जाऊन उभा राहला.

"बिरबल! तू काय विचारणार आहेस हे मला माहीत आहे. पण मी तुझी विनंती मान्य करणार नाही. तरी देखील विचार विचारावयाचे आहे ते." बादशाहा म्हणाला.

"सरकार! आरोपीला माफ करू नये, एवढीच विनंती आहे." बिरबल म्हणाला.

बिरबलाचे ते चातुर्य ओळखून व खूष होऊन बादशाहाने आरोपीला सोडून देण्यास शिपायांना सांगितले.

तीन घमेंडखोर

एका गावी एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याचे नाव नारायण असे होते. जवळ पासच्या एका ही गावात त्याची बरोबरी करू शकणारा एकही श्रीमंत नव्हता. म्हणून नारायणाला आपल्या श्रीमंतीचा गर्व चढला.

त्या गांवा शेजारी गोपाळ नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्याकडे शंभराहून जास्त गुरे होती. जवळपासच्या गावात त्याच्या इतकी गुरे एकाच्या ही घरी नव्हती. त्या गोष्टीचा गोपाळ गर्व करी.

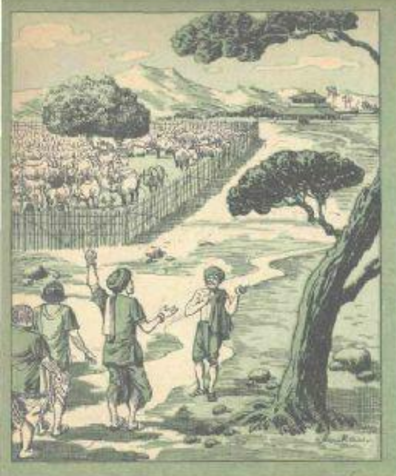
त्या दोन्ही गावालगतच्या गावी, भीमू नावाचा एक मल्ल रहात असे. त्याच्या इतका बलवान मनुष्य जवळपास दुसरा कोणी नव्हता. म्हणून त्याचा गर्व पण कळसाला पोचला होता.

एकदा भद्राचलाच्या राममंदिरांत रामनवमीची तयारी चालू होती. तिघे गर्विष्ठ रामनवमीची जत्रा पहायला निघाले. काही दिवस प्रवास केल्यावर ते एका गावी एका धर्मशाळेत येऊन उतरले. त्याच दिवशी त्या धर्मशाळेत आणखी एक गृहस्थ येऊन उतरले होते. त्याने तिघांना विचारले— "कोण तुम्ही? आणि आलात कोठून?"

नारायण म्हणाला—"कदाचित आपण मला ओळखले नसेल. पण माझे नाव अवश्य ऐकले असेल. मला नारायण म्हणतात. माझ्या गावच्या आसपास पुष्कळ दूरपर्यंत माझ्या इतका श्रीमंत कोणी नाहीं."

असेच आपल्या गुरांच्याविषयी गोपाळने उत्तर दिले व म्हणाला—"मला न ओळखणारा आसपास कोणी नाही!

श्री. रा. मा. सरदेसाई

भीमूचे एक पाऊल पुढे होते. म्हणाला–"माझ्या हातचा फटका खाऊन न गेलेला पहिलवान विरळाच आढळेल."

सर्वांनी आपापली थोरवी गाऊन रामनवमीच्या जत्रेला निघाल्याचे सांगितले.

"आमच्या गावावरूनच मद्राचलला जायची वाट आहे. गांवी याल तेव्हां विसरल्याशिवाय मला तुमच्या आतिथ्य सहकाराचा लाभ दिला पाहिजे बरं का?"
तो मनुष्य मोठ्या प्रेमाने म्हणाला.

त्या गर्विष्ठांनी त्या नवीन अनोळखी व्यक्तीचे नाव गाव विचारले नाही आणि आपल्याच घमेंडीत म्हणाले–"पाहू पाहू!"

तिथे धर्मशाळेतच झोपले. सकाळी उठून पाहातात तर तो मनुष्य तेथे नव्हता.

दुपारचा सुमार होता. ऊन वाढले होते. त्याच वेळी त्यांना रस्त्याच्या बाजूला एक मोठे मैदान दिसले. त्याच्या चारी बाजूला कुंपण होते व त्यात सहस्रावधी गुरे चरत होती. ते कुंपण इतके मोठे होते की नजर पोचे तोपर्यंत कुंपणच कुंपण दिसत होते.

इतक्यात त्यांच्यासमोर एक मनुष्य येऊन हात जोडून उभा राहाला. गोपाळने त्याला विचारले–"काय रे ही गुरे किती गांवची रे?"

"किती गांवची? ही सर्व गुरे आमचे धनी शंकरराव यांची आहेत. हे सर्व कुरण त्यांचेच आहे." तो मनुष्य म्हणाला. गोपाळचा चेहरा ते उत्तर ऐकून पांढरा फट्ट पडला.

"शंकरराव कोठे राहतात रे?" नारायणने त्याला विचारले.

दूर बोटाने दाखवीत तो म्हणाला–"ती झाडे दिसतात ना, ती त्यांच्या घराच्या भिंतीच्या चारी बाजूला आहेत."

तिथे आणखी थोडे पुढे गेले.

गुरे चरत होती ते कुरण पार करून ते थोडे पुढे गेले तेव्हां त्यांना किल्ल्याच्या कोटासारखी भिंत दिसली व एक मोठा दिंडी दरवाजा दिसला. दरवाज्यावर एक पहिलवान पाहारा देत होता.

"हे कोणाचे घर रे?" भीमूने त्या पाहरेकऱ्याला विचारले.

"शंकररावांचे!" पाहारेकरी म्हणाला.

भीमू आत जाऊ लागला.

"थांब, आत कोठे निघालास?" असे म्हणत पाहरेकऱ्याने भीमूचा हात धरला. आणि त्याला अडवले.

भीमूच्या रागाचा पारा चढला. त्याने त्याचा हात झटकून आपला हात सोडवून घेण्याचा विचार केला. पण काही उपयोग झाला नाही. नंतर दोन्ही हातांनी त्याला ढकलून जाण्याचा विचार केला व प्रयत्न पण केला, पण निरुपयोग. भीमूच्या सर्वांगाला घाम सुटला. इतक्यात घोड्यावर बसून तो धर्मशाळेत भेटलेला मनुष्य तेथे आला.

"आलात? यावे, यावे, आत यावे. मी आधी पोचावे म्हणत होतो. पण शेवटी उशीर झालाच. या गरिबाचे माझे घर." तो घोडेस्वार म्हणाला.

ते तिथे घरात पोंचले. ते घर नव्हते इंद्रभुवन होते. तेथे हस्तीदंती खुर्च्या, सोन्याचांदीची भांडी व हिरे माणके जडलेल्या तसविरी व चित्रे होती.

शंकररावाने त्या सर्वांना सोन्याच्या ताटात जेवायला वाढले. थोडा वेळ आराम करून तिथे विनम्रपणे शंकररावांचा निरोप घेऊन पुढच्या प्रवासाला निघाले.

त्यानंतर त्यांनी आपल्या मोठपणाचा टेंभा कोणासमोर गायिला नाहीं.

प्रयत्न व प्रारब्ध

एका गावी दोन भाऊ रहात होते. आपल्या घराच्या परसात भाजी पाला लावून, ती विकून मोठा भाऊ स्वतःच्या व धाकट्या भावाच्या पोटापाण्याला लागतील एवढे पैसे मिळवीत असे. धाकटा भाऊ मोठ्या भावाच्या कामाला कधी हातभार लावीत नसे. त्याचे उपकार देखील मानीत नसे.

असेच काही दिवस गेले. एकदा मोठ्या भावाने धाकट्या भावाला बोलावून सांगितले की "तू हातपाय हालवीत नाहीस की काही काम करीत नाहीस. मी किती दिवस तुझी 'चाकरी करू?"

धाकट्या भावाने मोठ्या भावाच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व म्हणाला–"प्रारब्धात असेल तर सर्व काही होते. मनुष्याचा प्रयत्न फुकट असतो. मी कोणत्याहि प्रकारचा प्रयत्न करायला तयार नाही."

ते ऐकून मोठ्या भावाला राग आला. त्यावर दोघांची आपसात बाचाबाची पण झाली. मोठा म्हणाला–"प्रारब्धाने कधी कांही हाती लागते का! प्रयत्नांती परमेश्वर असे थोरा मोठ्यांचे म्हणणे आहे."

दोघांचा वादविवाद बराच वेळ चालू राहाला. शेवटी दोघे राजाकडे गेले व आपापली बाजू मांडून न्याय निवाडा करायला सांगितले.

राजाने दोघांचे म्हणणे शांतपणे ऐकून घेतले व म्हणाला–"कोणाचं म्हणणे बरोबर आहे, हे सांगणे मला कठीण वाटते." त्याने मंत्र्याला न्याय निवाडा करायला सांगितला.

"महाराज, आजची रात्र मला विचार करू द्या. दोघांचा तर्क मी ऐकला आहे. पण उद्या सकाळी बरोबर उत्तर देतो." मंत्री म्हणाला.

रात्रीं मंत्र्याने दोघा भावांना कालीच्या देवळांत बंदी करून ठेवले. देवळांत काळोख होता. हाताला हात दिसत नव्हता. आपण मूर्खपणा करून राजाकडे तक्रार नेली असे दोघांना वाटले. रात्र वाढत गेली तसतसे त्यांच्या पोटात कावळे पण कोकलू लागले. भाग्यावर भरवसा ठेवणारा धाकटा भाऊ जागच्या जागी पडून राहाला. पण प्रयत्नावर विश्वास करणारा मोठा भाऊ बाहेर जायला कोठे वाट आहे का पाहू लागला. काळोखात त्याने सर्व मंदिर पालथे घातले.

चाचपत जात असता त्याचा हात एका ताटाला लागला. त्यात खिरीचा वास येत होता. त्याने चव घेऊन पाहिली. त्याला वाटले की काली मातेला दाखविलेला नैवेद्य असावा. नंतर त्याने सर्व खीर पिऊन टाकली. पीत असता त्याला खड्यासारखे काही तरी लागले ते काढून तो दूर फेकू लागला. ते त्याच्या धाकट्या भावाच्या अंगावर जाऊन पडूं लागले. खीर संपली व मोठ्या भावाची भूक पण भागली. त्याला

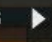

मनातल्या मनात फार आनंद झाला की त्याचा धाकटा भाऊ एका जागी पडून आहे. त्याला भूक लागली असणार त्याला चांगला दंड मिळाला. त्याला प्रयत्नाचे मोल कळले असणार.

दुसऱ्या दिवशी मंत्र्याचे शिपाई आले. त्या दोघांना कैदेतून सोडवून दरबारात घेऊन गेले.

मंत्र्याने स्मित करून विचारले—"रात्र कशी गमतीत गेली ना?"

"प्रत्येक कार्याला मानवाचा प्रयत्न आवश्यक आहे. काळोखात चाचपत गेलो तर माझ्या हाताला एक वाढलेले ताट लागले. त्यांतली खीर खाऊन मी आपली भूक भागवली आणि छान झोपलो."

मंत्र्याने धाकट्याला विचारले—"तू काय रे केलेस?"

"मी काही केले नाही. एका कोपऱ्यात बसून राहालो. थोड्या वेळाने माझ्या मोठ्या भावाने माझ्या अंगावर खडे फेकायला सुरवात केली, ते खडे मी जमा करून ठेवले." धाकटा म्हणाला.

"ते खडे आहेत का तुझ्याजवळ? दाखव, बघू." मंत्री म्हणाला.

धाकट्या भावाने एका फडक्यात बांधलेले खडे काढून सोडून दाखविले. ते दगड नसून हिरे होते. मंत्री म्हणाला—"महाराज, मी दोघांची परीक्षा घेतली. मोठ्या भावाने जो प्रयत्न केला त्याच्या मानाने त्याला फळ फार थोडे मिळाले. एवढेच नव्हे तर त्याने स्वतःच्या हातांत आलेली रत्ने फेकून दिली. कारण त्याच्या नशिबात ती नव्हती."

राजाने ती रत्ने धाकट्या भावालाच ठेवून घ्यायला सांगितले.

कृष्णावतार

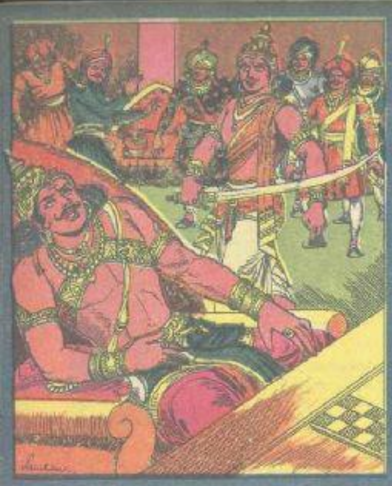
दक्षिणेकडील स्नेही मित्रांचा सल्ला रुक्मीला फार आवडला. लगेच त्याने एका सुंदर सभामंडपात सोंगट्यांचा डाव मांडला व सोन्याचे फासे मागवून तयार ठेवले. त्यानंतर त्याने बलरामाकडे निरोप पाठवला की थोडा वेळ करमणुकी खातर द्यूत खेळू या. द्यूताचे वेड ज्या कोणाला होते ते सर्व हजर झाले.

बलराम व रुक्मी दोघांनी द्यूत खेळावे असे दाक्षिणात्य राजांच्या सूचनेवरून ठरले. सोने, चांदी, हिरे व माणके यांच्या राशी प्रत्येकाने आणून उभ्याल्या व द्यूताला सुरवात झाली. बलरामाने सुरवातीला दहा हजार सुवर्णमुद्रा पणाला लावल्या व त्या घालवून बसला. नंतर पुन्हा तितक्याच मोहरा घालवून बसला. अशा तऱ्हेने बलरामाची बाजू पडती होत गेली.

शेवटी बलरामाने एक कोटी सुवर्ण मुद्रा लावून डाव जिंकला. पण रुक्मी ओरडला—"मी डाव जिंकला व बलराम हारला. बलरामाला फासे टाकतांच येत नाहींत. मीच जिंकलो."

'हो' ला 'हो' मिळवीत त्याचा मित्र कलिंगचा राजा दात काढून म्हणाला—"बरोबर आहे. रुक्मीच जिंकला."

त्याचा बलरामला आला राग. तरी स्वतःला आवरून तो तेथे हजर होते त्या

सर्वांना संबोधून म्हणाला–"तुम्हीच सांगा, हा अन्याय आहे की नाही? जिंकलो मी आणि ह्यांचे म्हणणे की हे जिंकले. खरे काय ते तुम्हीच सांगा."

सर्व माना खाली करून बसले. कोणी उत्तर दिले नाही.

रुक्मीला जोर चढला. तो बलरामाला म्हणाला–"मीच जिंकलो. उगाच खोटे कशाला बोलतोस?"

आता या उघड खोटेपणाला उत्तर काय द्यायचे? इतक्यात आकाशवाणी झाली–"बलरामाचे म्हणणेच बरोबर आहे. रुक्मी खोटे बोलतो आहे. तुम्ही ठोकळ्या सारखे गप्प कां बसला आहा?"

तरी कोणाच्या तोंडावाटे शब्द निघाला नाही. आता बलरामाला स्वतःला आवरणे अशक्य झाले. त्याने रागाच्या भरात रुक्मीला असं बडवल की रुक्मी जागच्या जागी थंड झाला. लाकडी पट उचलून त्याने कलिंग देशाच्या राजाच्या मारला कपाळांत. त्याचे डोके फुटले. इतर लोक बलरामावर तुटून पडले तेव्हां बलरामाने त्यांच्या तलवारींचे तुकडे तुकडे करून टाकले एकेकाला धरून जमिनीवर आपटले. बलरामाचा तो राग पाहून जे जिवंत होते त्यांनी घाबरून पळ काढला.

बलरामाने सभामंडप अशा तऱ्हेने उधळून टाकला आणि परत आल्यावर ते सर्व वृत्त कृष्णाला सांगितले. कृष्ण त्यावर काहीच बोलला नाही. आनंद झाल्याचे किंवा दुःख झाल्याचे त्याच्या तोंडावरून कळण्यासारखे नव्हते. परंतु इतर यादवांनी बलरामाची वाखाणणी केली. त्यानंतर सर्व वधुवरांसह द्वारकेला परत आले.

बलरामाच्या शौर्य व पराक्रमाची कीर्ती जगभर होती. लोक म्हणू लागले की कधी बलराम व भीम दोघांचे द्वंद्व युद्ध होण्याचा प्रसंग आलाच तर त्यात भीमालाच जय मिळेलच असे नक्की सांगता येणे कोणाला शक्य होईल का?

एकदां कृष्णाचा मुलगा सांब दुर्योधनाची मुलगी लक्षणा हिला उचलून घेऊन पळाला. तेव्हां कौरवांनी सांबाचा पाठलाग करून त्याला पकडले व हस्तिनापूरच्या बंदीशाळेत कैदी म्हणून त्याला आणून ठेवले. ते ऐकून बलरामाला राग आला. तो सरळ हस्तिना-पूरला गेला व सांबाला तत्क्षणी सोडून द्यायला त्यानें सांगितले. पण कौरवांनीं त्याचे ऐकले नाही.

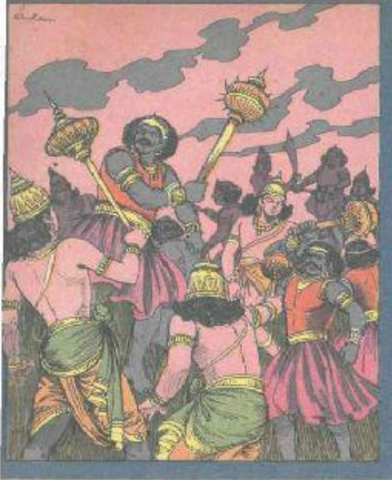
बलरामाने त्या बद्दल कौरवांची खोड मोडायचे ठरवून सर्व हस्तिनापुराला उचलून गंगेत फेकून देतो अशी प्रतिज्ञा केली व आपल्या नांगराचा फाळ जमिनीत रोवून हस्तिनापूर जमिनीतून उपटून टाकण्याचा यत्न करू लागला.

दुर्योधन घाबरून गेला. सांबाला मुक्त करून कौरवांनी बलरामाचा राग शांत केला. त्याच बरोबर बलरामाचे शिष्यत्व घेण्याचे कबूल करून दुर्योधनाने गुरुपूजा केली. बलरामाने ज्या बाजूने हस्तिनापूर उचल-

ण्याचा यत्न केला होता ती बाजू वर झाली व हस्तिनापूर तसेच वांकडे राहून गेले. दुर्योधनाने बलरामाकडून गदायुद्ध शिकून घेऊन त्यात प्राविण्य मिळविले.

त्याच सुमारास नरकासुर नांवाच्या एका राक्षसाने जगभर धुमाकूळ माजवायला सुरवात केली. प्राग्ज्योतिषपुर येथे त्याची राजधानी होती तो भूदेवीचा मुलगा होता. त्याला ब्रह्मदेवाकडून वरप्राप्ती झाली होती. त्याला जिंकणे देवांना अशक्य होते. त्याच्या त्रासाने त्रिलोक हादरून गेला.

सर्व प्रथम त्याने इंद्राच्या राजधानीवर, म्हणजे अमरावतीवर स्वारी केली. त्याने मुष्टिप्रहार करून अमरावती कोटाची दारें फोडली आणि सिंहनाद करून स्वतः इंद्राला द्वंद्व युद्धास आव्हान केले. इंद्र ऐरावतावर बसून व वज्रायुध धारण करून समोर येताच नरकासुराने त्याला न भितां त्याच्यावर शस्त्रप्रहार सुरू केला. इंद्राच्या मदतीला यम, कुबेर व वरुण पण आपापले सैन्य घेऊन आले.

तिकडे नरकासुराच्या मदतीला हयग्रीव, त्रिशंभू, मुर नामक तिघे राक्षस वीर आपापले सैन्य घेऊन आले. त्यांत हयग्री-वाशी वरुणाचे युद्ध झाले. त्या वेळीं हयग्रीवाने वरुणाचे डोकेंच फोडले. रक्ताची धार वाहू लागली. तो बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. शुद्धी आल्यावर तो रणांगणावरून पळून गेला. त्याच्या पाठोपाठ त्याचे सैन्यपण पळून गेले. नरकासुराच्या शस्त्रप्रहारासमोर इंद्र देखील टिकाव धरू शकला नाही व त्याने पण रणांगणावरून पाय काढला. नरक सुराने इंद्रपुरीत प्रवेश करून त्याचा जय झाल्याचे जाहीर केलें.

नंतर त्याने इंद्राचे सिंहासन बळकाळले. आणि उर्वशीला बोलावून म्हणाला—"मी सर्व दिक्पालकांना जिंकून आज देवांचा राजा झालो आहे. तेव्हां या पुढे तुला माझ्या अंतःपुरात राहून माझी दासी म्हणून माझी सेवा करावी लागेल."

ऊर्वशी म्हणाली—"कबूल! पण, ऋषी व मुनी यज्ञ करून जशी इंद्राची आराधना करतात तशी तुझी आराधना करायला तयार असतील तर मी पण तुझी दासी व्हायला तयार आहे."

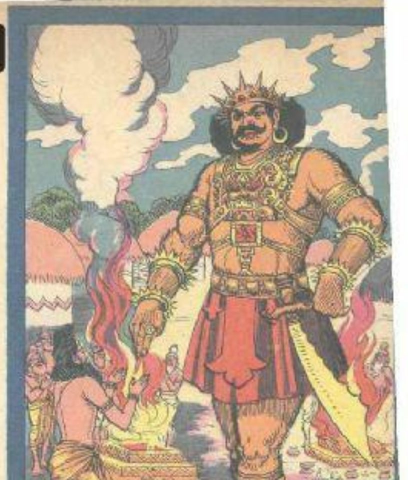
नरकासुराने ती अट कबूल केली. नंतर त्याने सर्व अमरावती लुटली व उध्वस्त केली. सुमेरु पर्वतात जो रत्नांचा साठा

होता तो सर्व खणून काढला. आठ हजार देवकन्यांना कैद केले. विश्वकर्म्मांच्या मुलीला पण बंदी केले आणि आपल्या राजधानींत परत आला.

नरकासुराच्या आज्ञेने राक्षसांनीं चवदा भुवनांत लुटालूट सुरू केली. जी जी मूल्यवान वस्तु मिळे ती आणून ते आपल्या राजाला देऊ लागले. त्यांनी घोर अत्याचार सुरू केला. सर्व अप्सरा, सोळाहजार एकशे गंधर्वकन्या, कित्येक लाख यक्षकन्या, असंख्य किन्नर, सिद्ध, साध्य व विद्याधर स्त्रिया या सर्वांना बंदी करून सर्व राक्षस प्रागज्योतिष-पूरला आले.

प्रागज्योतिषपुराच्या रक्षणार्थ मुर, हयग्रीव निशुंभ व पंचजन हे चार राक्षस चार दिशेला उभे होते. मुरासुराला कित्येक हजार मुलगे होते. त्यांच्या पराक्रमामुळे नरकासुराच्या राजधानीकडे कोणाची वक्रदृष्टी वळणे शक्य नव्हते.

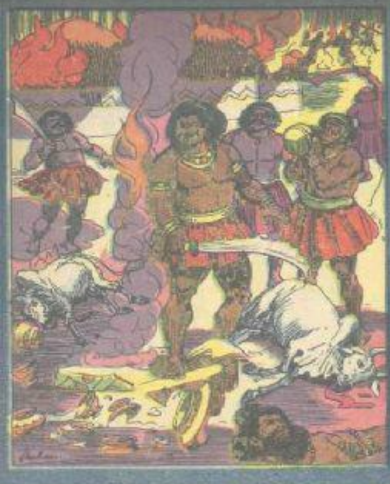
नरकासुराचा गर्व वाढत गेला. त्याने ब्राह्मणांचा छळ सुरू केला व यज्ञ ध्वंस करू लागला. धर्माचा ध्वंस करणे हेच एक ध्येय समोर ठेवून त्याने सर्व पृथ्वी पादाक्रांत केली.

एकदां तो बदरीवनात शिरला. त्यावेळी तेथे ऋषी व मुनी यज्ञ करीत होते. यज्ञ पाहून नरकासुराला ऊर्वशीची आठवण झाली. त्याने मुनींना विचारले—"तुम्ही हे सर्व कोणाला प्रसन्न करण्यासाठी करीत आहां!"

"आम्ही, वेदांत सांगितल्याप्रमाणे इंद्राची आराधना करण्यासाठी यज्ञ करीत आहो." ऋषी म्हणाले.

ते ऐकून नरकासुर म्हणाला—"मी इंद्राचा व आणि वरुण, यम, कुबेर इत्यादिकांचा पराभव केला आहे आणि मी

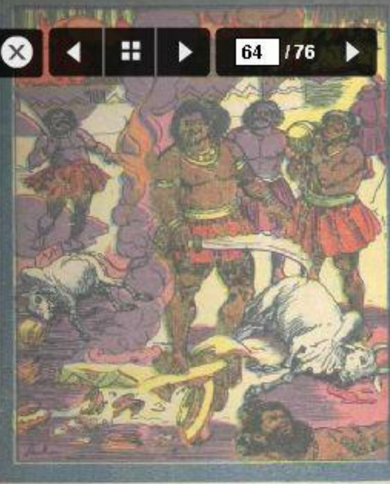
त्रिलोकाचा राजा झालो आहे. यापुढे तुम्ही माझी आराधना केली पाहिजे. मी तुमच्या सर्व इच्छा पुऱ्या करीन."

ऋषींनी नरकासुराला उत्तर दिले– "आम्ही इंद्रालाच आराध्य मानीत आलो आहो व त्याचीच आराधना करीत राहणार. तू दुष्ट राक्षस आहेस. तुझी पूजा किंवा आराधना आम्ही करणार नाही."

ते ऐकून नरकासुराला राग आला. त्याने आपल्या अनुयायांना आज्ञा केली की माझा उपमर्द करणाऱ्या या ऋषींचा यज्ञ ध्वंस करावा. त्याप्रमाणे राक्षसांनी यज्ञ मंडपात शिरून यज्ञ भंग केला. यज्ञ पशूंना ठार केले. उद्गाताला ठार केले. अन्नाच्या राशी पायाखाली तुडविल्या. मुनि-पत्नींचा मानभंग केला. अशा तऱ्हेने बदरी-वनाचा नाश करून नरकासुर प्राग्ज्योतिषपुरी परत आला.

त्यानंतर वशिष्ठ, वामदेव, कपिळ, कश्यप जावाली, भरद्वाज इत्यादी मुनींनी एकत्र बसून विचार केला की अशातऱ्हेने यज्ञ भंग झाला, तर पुढे काय? पतिव्रता मुनिपत्नींचा मानभंग होऊं लागला तर तो कसा काय सहन करावयाचा? अशा दुष्ट राक्षसाचे पारिपत्य करणारा कोणी नाही काय! शेवटी विचार करता त्यांना श्रीकृष्णाची आठवण झाली व ते द्वारकेला निघाले.

सर्व ऋषी दक्षिण दिशेला तीर्थ स्नान करीत तीर्थक्षेत्रातील देवांचे दर्शन करीत भागीरथी नदीच्या काठी आले. भागीरथीत स्नान करून प्रायश्चित केले. नंतर मजल दर मजल करीत स्वर्गाहून सुंदर व वैभव शाली अशा द्वारकापुरीला आले. द्वारकेचे सौंदर्य पाहून कौतुक करीत ते श्रीकृष्णाच्या राजवाड्यात आले आणि कृष्णाला निरोप

त्रिलोकाचा राजा झालो आहे. यापुढे तुम्ही माझी आराधना केली पाहिजे. मी तुमच्या सर्व इच्छा पुऱ्या करीन."

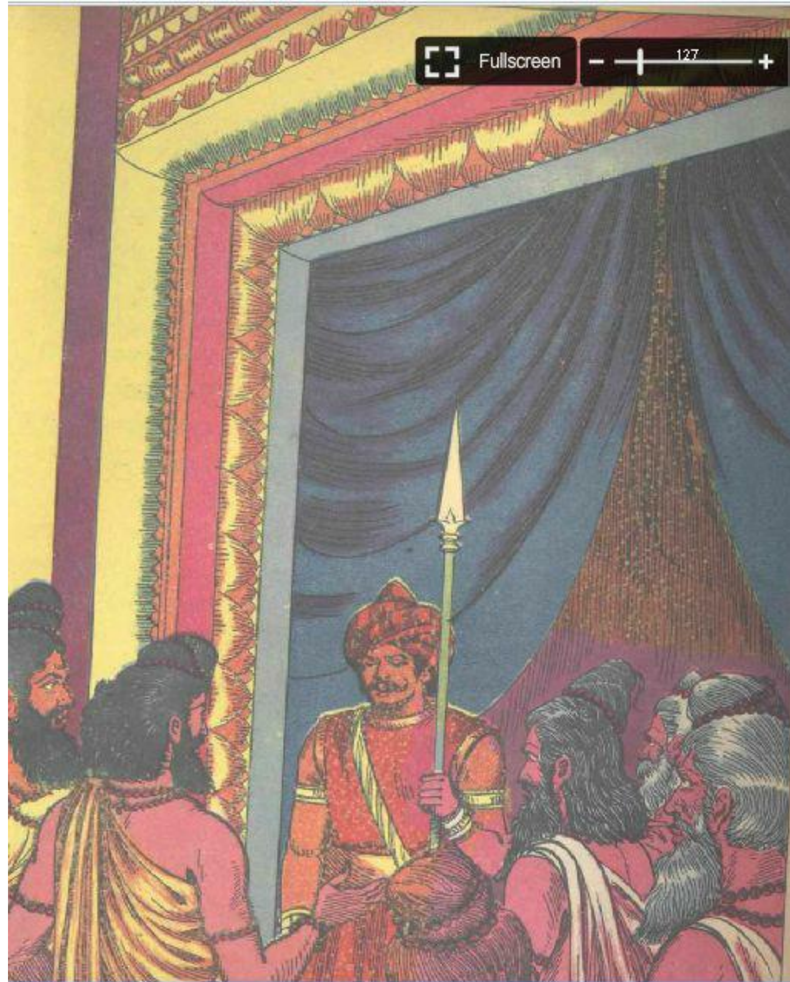
ऋषींनी नरकासुराला उत्तर दिले– "आम्ही इंद्रालाच आराध्य मानीत आलो आहो व त्याचीच आराधना करीत राहणार. तू दुष्ट राक्षस आहेस. तुझी पूजा किंवा आराधना आम्ही करणार नाही."

ते ऐकून नरकासुराला राग आला. त्याने आपल्या अनुयायांना आज्ञा केली की माझा उपमर्द करणाऱ्या या ऋषींचा यज्ञ ध्वंस करावा. त्याप्रमाणे राक्षसांनी यज्ञ मंडपात शिरून यज्ञ भंग केला. यज्ञ पशूंना ठार केले. उद्गाताला ठार केले. अन्नाच्या राशी पायाखाली तुडविल्या. मुनि-पत्नींचा मानभंग केला. अशा तऱ्हेने बदरी-वनाचा नाश करून नरकासुर प्राग्ज्योतिषपुरी परत आला.

त्यानंतर वशिष्ठ, वामदेव, कपिळ, कश्यप जावाली, भरद्वाज इत्यादी मुनींनी एकत्र बसून विचार केला की अशातऱ्हेने यज्ञ भंग झाला, तर पुढे काय? पतिव्रता मुनिपत्नींचा मानभंग होऊं लागला तर तो कसा काय सहन करावयाचा? अशा दुष्ट राक्षसाचे पारिपत्य करणारा कोणी नाही काय! शेवटी विचार करता त्यांना श्रीकृष्णाची आठवण झाली व ते द्वारकेला निघाले.

सर्व ऋषी दक्षिण दिशेला तीर्थ स्नान करीत तीर्थक्षेत्रातील देवांचे दर्शन करीत भागीरथी नदीच्या काठी आले. भागीरथीत स्नान करून प्रायश्चित केले. नंतर मजल दर मजल करीत स्वर्गाहून सुंदर व वैभव शाली अशा द्वारकापुरीला आले. द्वारकेचे सौंदर्य पाहून कौतुक करीत ते श्रीकृष्णाच्या राजवाड्यात आले आणि कृष्णाला निरोप

चांदोबा

अरण्यपुराण

[२२]

मौवली मनुष्यांच्या वस्तीत काही दिवस राहून परत अरण्यात आल्यानंतर ही काबाशी त्याची मैत्री पहिल्यासारखीच कायम राहाली. ज्या वेळी माकडे त्याला उचलून त्या पडक्या नगरात घेऊन गेली होती त्या दिवशी काबाने त्याचे रक्षण केले होते, ही गोष्ट मौवली कधी विसरला नाहीं.

एकदां कावा आपली कात टाकत आहे हे ऐकून मौवली त्याला भेटायला निघाला. कात टाकून झाल्यावर नवीन कात अंगावर चांगली येईपर्यंत कावा निस्तेज होत असे.

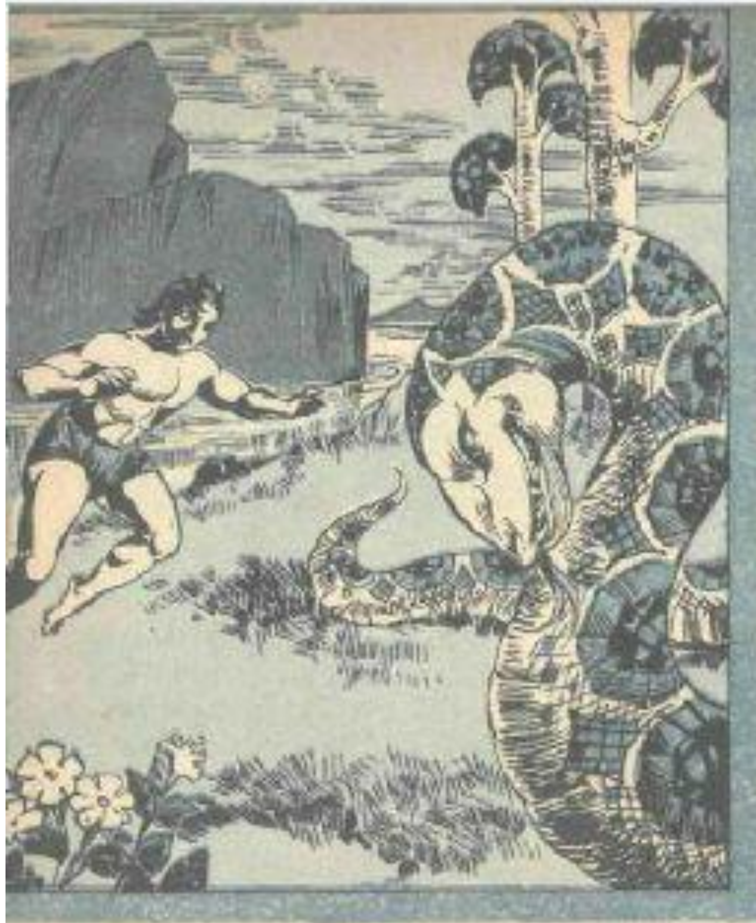
मौवली आता ल्हान मुलगा राहला नव्हता. अरण्यातील इतर जनावरांप्रमाणे काबाने पण त्याला आपला पुढारी मानले. दुपार झाली. काबा वेटोळे करून बसल्यावर मौवली त्याच्यावर आराम खुर्चीसारखा येऊन बसला. काबाची लांबलचक कात हातात घेऊन तो पाहू लागला.

"डोळ्यावरची कात कशी साफ आहे पहा." मौवली म्हणाला.

"तुझ्या अंगावरचे चामडे जुने झाल्यावर कधी कडक वाटत होत नाही का!" काबाने विचारले.

"मला तसे काही वाटले की मी आंघोळ करतो. घाम सुटला की पाण्यात डुंबतो. थंडीच्या दिवसात अंग खरखरीत होते. पण पुन्हा मऊ होऊ लागते.

"मी कात टाकतो व आंघोळ सुद्धा करतो. माझी नवी कात कशी आहे!" काबाने विचारले.

ते दोघे नियमितपणे व्यायाम करीत, कुस्ती खेळत. दोघे परस्परांच्या शक्तीची व दृष्टीची परीक्षा करून पहात. दोन्हीत काबाचाच नंबर वर असे. मौवलीचे शरीर हळू हळू वाढत गेले तसतशी शक्ती वाढ-वायला काबानेच त्याला शिकवण दिली. एकदा काबाने मौवलीला पायापासून डोक्या-पर्यंत विळखा घालून त्याला स्वतः सोडवून बाहेर यायला सांगितले. मौवलीने स्वतःचा हात सोडवून घेऊन काबाचा गळा धरून आवळण्याचा यत्न केला. म्हणून काबाचा विळखा सैल केला. काबा जोराने आपले डोके वर उचलून मौवली वर आपटू लागला. मौवली शिताफीने स्वतःचा बचाव करून त्याचे डोके बाजूला ढकलीत होता. पण कधी कधी स्वतःला वाचविणे त्याला कठीण जाई. शेवटी काबाने मौवलीला धरून दूर फेकून दिले. तेव्हा दोघांची कुस्ती संपली. नंतर दोघे एका खडकाळ डबक्यात पोहोत राहाले.

मौवली त्याच्या अंगावर हात फिरवीत म्हणाला—" कासवाची पाठ हिच्याहून जास्त टणक असते. पण ती एवढी सुंदर नसते. फुलपाखरांच्या पंखावरच्या रंगासारखे तुझ्या अंगावर कसे सुंदर ठिपके आहेत ? "

" पाण्यांत जाऊन आल्याबरोबर माझे अंग अगदी मऊ होऊन जाते. चल पाण्यात जाऊन थोडा वेळ डुंबू या." काबा म्हणाला.

" मी तुला उचलून नेऊ का ? " असे म्हणत मौवली काबाला पोटाच्याजवळ धरून उचलू लागला. पण ते वजन त्याला का उचलणार ? काबा गंमत पहात होता.

"यातच आनंद आहे. यावेळी मनुष्यांच्या वस्तीत राहणारे मोकळ्या उघड्या हवेंत न राहता दारे खिडक्या बंद करून लाकडाच्या फळ्यांवर पडून लोळत असतील. घाणेरडे

नंतर उठून भुयारात पुढे निघालो. तेथे मला एक पांढरा फण दिसला त्याने मला अनेक नव्या गोष्टी सांगितल्या व नव्या वस्तू दाखविल्या." काबा म्हणाला.

"नवे प्राणी आहेत का शिकार करण्या लायक?" मौवलीने विचारले.

"त्यांची शिकार नाही करीत. शिकार करायला गेलास तर सर्व दात पडतील. मनुष्य तर त्याला पाहण्यासाठी धाव घेतील. ती पांढरी फडा आहे." काबा म्हणाला.

"जाऊन पाहून येऊं या. मी तरी कधी काळी मनुष्यच होतो." मौवली म्हणाला

"ठीक ठीक, त्या पांढऱ्या फणांचे वय काय असेल से वाटते तुला? या जंगलाचे जितके वय आहे तितके आहे त्याचे. मी त्याला तुझ्या विषयी सांगितले. तो म्हणाला– "मनुष्याला पाहून एक युग झालं. तुला घोलावून घेऊन यायला त्याने सांगितले आहे. त्याच्याकडे ज्याज्या वस्तू आहेत त्यांच्यावर तू आपला जीव ओवाळून टाकशील वघ." काबा म्हणाला.

"तर मग शिकार करण्यासारखीच वस्तू आहे म्हणावयाची." मौवली म्हणाला.

"मी कोणत्या शब्दात त्यांचे वर्णन करू हे नाही मला कळत." काबा म्हणाला.

"तर मग जाऊ या. मी आजपर्यंत एक देखील पांढरा नाग पाहिला नाही. त्याला पण पाहून येऊ." काबा म्हणाला.

"त्यांच्यात जीव नाही. त्यांचे तो रक्षण करतो म्हणे." काबाने समजूत घालण्याचा यत्न केला.

"चल तर!" असे म्हणत मौवली पाण्याबाहेर आला. दोघे पडक्या गावाकडे निघाले.

जपानांतील तोरण

जपानांतील सुप्रसिद्ध शिंटो मंदिरांच्या द्वारांवर अशा तऱ्हेची तोरणे असतात. चित्रांतले तोरण (तोरियि) इत्सु कुषिमु तीर्थक्षेत्राचे द्वार आहे. हे तीर्थक्षेत्र ॲटम बाँब पडल्याने नष्ट झालेल्या हिरो शिमा नगरापासून आग्नेय दिशेकडे आहे. हे तोरण कापराच्या झाडाच्या लाकडाचे आहे. हे तोरण हिरोशिमा खाडीवर पन्नास फूट उंचीवर उभे आहे.

